

हिंदुस्तानांत मोगल येण्यापूर्वी अफगाण जातीचे राज्य होते. दिल्लीच्या अफगाणी सत्तेला उतरती कळा लागली होती. म्हणून जागोजागी लहान लहान स्वतंत्र राज्ये स्थापन झाली.

१५२६ सनापूर्वी मोगलांनी उत्तर हिंदुस्तानावर स्वाभ्य केल्या. तैमूरलंगाने पंजाब व दिल्लीची राज्ये हस्तगत करून घेतली. त्यामुळे अफगाणांची सत्ता खिळ-खिळी झाली. तरी मोगलांचे साम्राज्य स्थापन झाले नाही. त्या साम्राज्याचा पाया घातला बाबरने. त्यानंतर देखील ३० वर्षे सतत अफगाण व मोगल यांचे परस्परांशी युद्ध चालूच होते. अकबर गादीवर बसल्यावर मात्र मोगल साम्राज्यांत स्थिरता आली. बाबरचा बाप तैमूरलंगाचा वंशज होता तर आई बंगोलानाच्या वंशातली होती.

त्याचा जन्म १४८३ सनांत झाला. त्याचे वय ११ वर्षांचे होते त्या वेळी त्याच्या बापाला फरगाना प्रांताची जहागीर मिळाली. बाबराला त्याच्या लहानपणी अनेक कष्ट सहन करावे लागले. तैमूरलंगाची राजधानी समरकंद जिंकण्यासाठी त्याने दोनदा, १४९७ व १५०३ मध्ये यत्न केला. पण दोन्ही प्रयत्न अयशस्वी ठरले. एवढेच नव्हे तर फरगानाची राजधानी पण त्याच्या हातांतून निघून गेली. एक वर्षभर त्याला रानोमाळ हिंडावे लागले. त्या स्थितीतहि तो हिंमत हारला नाही. त्याने भारतावर स्वारी करण्याचा विचार केला. त्याने तैमूरलंगाने हिंदुस्तानावर केलेल्या स्वाभ्यांचे वर्णन ऐकले होते. आपल्या पूर्वजप्राप्त्यांचे भारतावर स्वारी करून कीर्ती संपादन करण्याचे विचार त्याच्या मनांत घोळू लागले. त्याने

सन १५०४ मध्ये काबूलवर स्वारी केली. उझबेक राज्यांत चालू असलेल्या बंडालाची त्याला चांगली संधी मिळाली. १५१२ मध्ये त्याने समरकंदवर पुन्हा स्वारी केली. या खेपेस देखील त्याला अपयश आले. वायव्य दिशेचा योग आपल्याला नाही असा विचार करून त्याने आग्नेय दिशेकडे आपली दृष्टि वळविली. हिंदुस्तानांत पाऊल टाकायला त्याला आपली १२ वर्षे लागली. दिल्लीचे सिंहासन डळमळू लागले होते. दिल्लीच्या गादीवर ज्यांची बकदृष्टि होती त्यांनीच बाबरला निमंत्रण पाठविले.

बाबर १५२४ मध्ये पंजाबांत आला व त्याने लाहोरवर स्वारी केली. त्याला निमंत्रण देणारे, तो आपल्या मदतीला आला आहे असे समजून स्वस्थ गंमत पहात बसले. परंतु बाबर त्याच्या मदतीला आला नसून स्वतःचे राज्य स्थापन करण्यासाठी आला आहे हे कळल्यावर त्यांनी त्याच्याशी युद्ध केले. त्यामुळे त्याला काबूलला परत जावे लागले.

पण तो स्वस्थ बसला नाही. त्याने पुन्हा स्वारी करण्याचे ठरवून जयपत तयारी सुरू केली. १५२५ च्या नोव्हेंबर मध्ये त्याने

पुन्हा पंजाब प्रांतावर स्वारी करून तेथील सुलतान दीलतखान कोदी याला वध करून घेतले. तेथून तो दिल्लीवर चालत आला. इब्राहिम कोदी नांवापुरता सुलतान होता. २१ एप्रिल १५२६ रोजी पानीपतच्या मैदानावर त्याचे अफगाण सैन्याशी युद्ध झाले. बाबरने फक्त १२ हजार सैन्यानिशी एक लाख अफगाण सैन्याचा धुव्वा उडविला. वेळ न गमाविता त्याने दिल्ली व आगरा शहरे हस्तगत करून घेतली.

परंतु पूर्ण यश बाबरच्या पदरांत पडले नव्हते. रजतून राज्ये सावध झाली. राज्या

Fullscreen

127

14 / 76

संग याच्या नेतृत्वाखाली त्यांनी एक जुटीने बाबरशी युद्ध केले. रजपूतांचे शौर्य व साहस पाहून मोगलांचे धैर्य खचले. परंतु बाबरने आपल्या छावणीतली दाऊची मडकी फोडून दाऊली व आपल्या अनुयायांना धैर्य देऊन त्यांच्याकडून युद्धा जिंकण्यात परत न फिरण्याची प्रतिज्ञा करविली. १६ मार्च १५२७ मध्ये आगऱ्याच्या पश्चिम दिशेला खानुवा नामक गांवी दोन्ही सैन्यांचे युद्ध झाले. त्यांत रजपूत सैन्याचा पराभव झाला. राणासंग व त्याचे अनुयायी युद्धभूमी सोडून निघून गेले. दोन वर्षांनंतर राणासंग मरण पावला.

बाबरला शेवटपर्यंत अफगाणांशी युद्ध करावे लागले. त्याचे तिसरे व मुख्य युद्ध बिहार व बंगालच्या अफगाणांशी झाले. ६ मे १५२९ रोजी गंगेच्या

काठी गोम्रा नदीच्या संगमस्थानी बाबरचे अफगाणांशी युद्ध झाले व अफगाणांचा पराभव झाला. बाबरने स्थापन केलेले मोगलांचे राज्य ओक्सस पासून गोम्रा नदीपर्यंत व हिमालय पर्वतापासून म्वाल्हेर पर्यंत पसरले. त्यानंतर काही दिवसांनी २६ डिसेंबर १५३० रोजी आगरा येथे बाबर मरण पावला.

त्याच्या मृत्युविषयी एक मोठे सांगतात. त्याचा मुलगा हुमायुन फार आजारी होता. म्हणून बाबरने देवाजवळ प्रार्थना केली की मुलाचे दुखणे त्याला यावे व मुलगा त्या आजारातून बरा व्हावा. त्यानंतर मुलगा स्वरोस्वरच बरा झाला व दोन तीन महिन्यांत बाबर स्वतः आजारी पडून त्याच आजारांत मरण पावला. त्याला कावूळ येथे पुरण्यांत आले.

नेहरू चरित्र

[४]

मोतीलालजींच्या घरचे वातावरण एकंदरीत इंग्रजांच्या राज्यपद्धती विरुद्धच असे. इंग्रजांनी भारताचे स्वातंत्र्य हिरावून घेतले म्हणून त्यांची निंदा झालीच पाहिजे अशी एक समजूत लहानपणापासूनच जवाहर-लालजींच्या मनावर बिंबली होती. १८९९-१९०२ च्या दरम्यान ब्रिटीश व बोअर लोकांचे युद्ध झाले तेव्हा त्यांच्या मनांत बोअर लोकांविषयी सहानुभूति वाटणे साहजिक होते. दक्षिण आफ्रिकेत राहणारे डच लोकांचे वंशज बोअर म्हणून प्रसिद्ध होते. या युद्धाचे कर्णन वाचण्यासाठीच प्रथम जवाहरलालजी वर्तमानपत्रे वाचू लागले.

त्यानंतर १९०४-१९०५ सालातील रशिया व जपानचे युद्ध झाले. या युद्धाची कर्णने वाचण्यांत जवाहरलालजींना जास्तच मजा वाटू लागली. जेव्हा जेव्हा जपान देशाच्या जप्यांची बातमी येई तेव्हा त्यांना फार आनंद होई. याचे मुख्य कारण म्हणजे रशिया हा एक युरोपीय देश होता

व जपान आशिया खंडातील एक राष्ट्र होते. जपान रशियाचा पराभव करून आशियाची मान वर करीत आहे असे त्यांना वाटले असावे. त्या आनेदांत जपानमधील जागृती-विषयी नवीन पुस्तके वाचण्याचा उत्साह त्यांच्या मनांत जास्त वाढला. हातांत तलवार घेऊन जपानी वीरांप्रमाणेच आपण भारताच्या स्वातंत्र्य युद्धांत युद्ध करू अशी स्वप्ने ते पाहू लागले.

मोतीलालजींना इंग्रजांची शिक्षण पद्धत आवडत असे. म्हणून त्यांनी जवाहरलालजींना इंग्लंडमधील पब्लिक स्कूलमध्ये घालण्याचे

Fullscreen

127

18 / 76

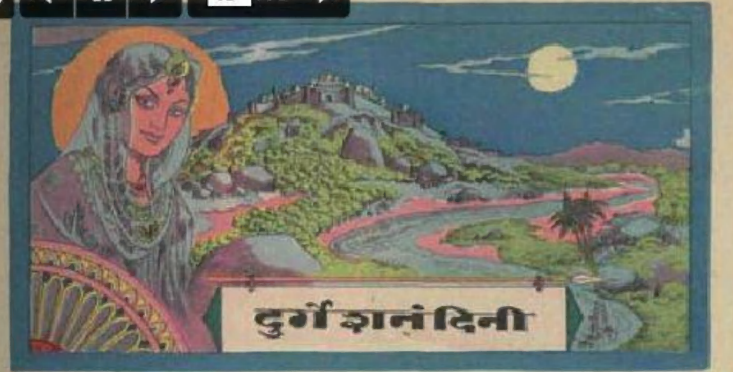

कांतिवीर गॅरीबाल्डी याच्या चरित्राच्या तीन भागांपैकी एक भाग होता तो. बाकी भाग नेहरूंनी स्वतः विकत घेऊन वाचून काढले तेव्हा भारत व इटली देशांत किती साम्य आहे हे त्यांच्या लक्षांत आले.

स्वदेशांतील वास्तव्या वाचून व ऐकून नेहरूंचे मन उंचवळून येई व मायदेशाकडे धांव घेई. १८५७ नंतरच्या स्वातंत्र्य-युद्धानंतर याच वेळी पुन्हा देश खडबडून जागा झाला होता. १९०४ साली इंग्रजांनी बंगाल प्रांताचे दोन तुकडे केले त्याच्या विरुद्ध ही चळवळ होती. महाराष्ट्रात या चळवळीचे पुढारी लोकमान्य टिळक होते. १९०७ साली त्यांनी हातावर हात धरून वसलेल्या राष्ट्रीय समेत चैतन्य उत्पन्न करण्याचा प्रयत्न केला. त्यांची त्या काळची व्याख्याने व कैसरीतील लेख वांगुळें देशभर

चैतन्याची एक नवीन लाट आली. गांधीजींनी देशाचे नेतृत्व घेतले त्यापूर्वी तेच देशाचे सर्वांत मोठे पुढारी होते. १८९७ सालीच ते प्रथम तुरुंगवास भोगून आले होते. विपिन-चंद्रपाल व केंद्रिजचे एक जुने विद्यार्थी अरविंदशेखर हे बंगालचे पुढारी होते. टिळकांचे किंवा बंगालच्या पुढार्यांचे अनुयायी अहिंसात्मक चळवळीचे पुरस्कर्ते नव्हते.

तशा परिस्थितीत नेहरूंना हॅरोचे स्कूल एका लहानशा डबक्यासारखे वाटल्यास नवल काय ! ते केंद्रिज विश्वविद्यालयात गेले. त्या नंतर कांही दिवसांनी माणिकतला येथे एक बाँबची फॅक्टरी सांपडली. माणिकतला कटाचा खटला सुरू झाला. देशभर खळबळ उडून गेली. त्यावर टीका लिहिल्याबद्दल सरकारने खटला चालवून लोकमान्यांना ६ वर्षांची शिक्षा केली.

[५]

[दुर्गे शानं दिनी तिळोतमेची व मानसिंहाचा मोठा मुलगा जगतसिंहाची शैलेश्वराच्या देवळांत अचानक गोष्ट पडली तेव्हा विमलेला जगतसिंहाने आपला परिचय दिला. परंतु विमलाने आपल्या मातृकिणीचा परिचय दिला नाही. तिने एका पंधरवड्याचा अवधी मागून घेतला होता. या खेपेत तिच्या दोन मोठ्ठींचा उल्लास झाला होता. पहिली गोष्ट म्हणजे तिळोतमेने जगतसिंहाला मनाने घेतले आहे व दुसरी गोष्ट दोघांच्या विवाहाक तिळोतमेचा बाप शेरिंदबिंदू तयार नाही. तरी वचन दिल्याप्रमाणे विमला शैलेश्वराच्या देवळांत गेली होती.]

विमलाने दोन मिनिटे बिसाबा घेऊन शैलेश्वर-अशा प्रसंगी काय करावे हे माहीत होते. राहा नमस्कार केला व परत येउन ती म्हणाली-“युवराज ! शैलेश्वराच्या कृपेने युवराजाला पण नमस्कार केला. आज आपलें दर्शन घडलें. मी स्वतःच्या कांहीं वेळ कोणीच कांही बोलले नाही. जिवावर उदार होऊनच येथवर आले. दोघे विचार करीत असावेत. विमलेला तुमची भेट झाली म्हणून जिवांत जीव आला.”

श्री बंकिमचंद्र चट्टोपाध्याय

“कसे काय ! मग सर्व क्षेम आहे ना !”
त्याने विचारले.

त्याचे प्रेम तिलोत्तमेवर आहे की नाही हे कळले म्हणून विमला म्हणाली—“ते सर्व क्षेम आहे म्हणूनच तर मी शैलेश्वराच्या दर्शनाला आले होते. शैलेश्वराने आपली पार्थना स्वीकार केली आहे हे मला कळले. माझ्या मध्यस्थीची गरज उरलेली नाही. तर मग मला निरोप द्यावा.”

“पण एकटीने जाणे बरोबर होणार नाही. मी बरोबर पोचवायला येतो.”
जगतसिंह म्हणाला.

“एकटीने जाण्यास काय हरकत आहे !”
विमलाने विचारले.

“वाटेत कोणत्याही क्षणाचा संकट येण्याची शक्यता आहे.” युवराज म्हणाला.

“तर मग मी मानसिंह महाराजांना आजून सांगू का की तुम्ही ज्यांना सेनापति म्हणून नेमले आहे त्यांच्या अमळांत सियाचे रक्षण होणे कठीण आहे. कारण ते खूब जिकू शकले नाहीत.”

युवराज स्मित करून म्हणाला—“देवांचे शत्रू देखील या जगांत आहेत मग या कश्चित मानवांची गोष्ट कशाका ! उदाहरणाचे स्वतः शंकरालाच पहा. तो तपश्चर्या करीत असता कामदेवाने विन आणले म्हणून त्याने त्याला भस्म करून टाकले. त्या कामदेवानेच एका पंथवरवळापूर्वी याच शंकराच्या देवळांत खळबळ उडवून दिली.”

“महाराज असल्या गर्भावर कोण विधास करील !”

“माझ्याजवळ साक्षीपुरावा आहे.”

“माझ्या मेमाची साक्ष विमला आहे.”

युवराज जगतसिंह म्हणाला.

“ओहो ! विमला अशी स्वस्तात साक्ष बरी देईल !”

“तेहि शक्य असू शकेल. बरोबर म्हटलेस, बचन न पाळणाऱ्या माणसाला साक्ष देण्यास सांगणे पण चुकच !” युवराज म्हणाला.

“मी काय बचन दिले होते हे युवराजांनीच आठवून घ्यावे, अशी माझी हात जोडून विनंति आहे.” विमला म्हणाली.

“आपल्या मारुकिणीचा परिचय....!”

विमला थोडी गंभीर झाली व म्हणाली—
“युवराज ! परिचय देतांना थोडी भीति वाटते. कारण परिचय दिव्यावर कदाचित आपल्याला वाईट वाटेल.”

यष्टा सोडून जगतसिंह म्हणाला—“खरी गोष्ट कळल्यावर मनाला वाईट वाटण्यासारखे काही विशेष आहे का !”

“होय !”

जगतसिंह विचार करून म्हणाला—
“काही ही असू दे. सांग काय सांगावयाचे असेल ते. हळी माझ्या मनाची जी स्थिति आहे तीहून जास्त वाईट व मनाला दुःखी करणारी गोष्ट काय असणार ! विमला, मी तुला गमतीखातर नाही मेटावला जातो. गेल्या पंधरा दिवसांत एक क्षणभर देखील कोट्या लागला असेल तर शपथ !”

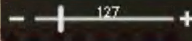

विमला तरी हीच गोष्ट ऐकण्यासाठी हकडच्या तिकडच्या गप्पा करीत होती. तरी ती मुद्यावर बायला तयार नव्हती. म्हणून इतर गोष्टीत त्याला गुंतवून ठेवण्याचा तिने यत्न केला. तेव्हा जगतसिंहाने तिला स्पष्टच विचारले—“तुझ्या मैत्रिणीची नेट घ्यायला कोर्टे जावे लागणार आहे मला !”
“मंथारणच्या किल्ल्यांत ! तिलोत्तमा वीरेंद्रसिंहाची मुलगी आहे.” विमला म्हणाली.

ते ऐकून जगतसिंहाच्या उत्साहावर जणुंकाही पाणीच पडले. त्याच्या हातातली

Fullscreen

22 / 76

तळवार खाळीं गळून पडली. दीर्घ निःश्वास सोडून तो म्हणाला—“तू म्हणालीस तेंच खरें! या आयुष्यांत तिलोत्तमा माझी होणें शक्य नाहीं. मी फिरतो परत व आपल्या मनांत उद्भवलेली ही इच्छा क्षुब्ध्या रक्ताने पुवून काढतो.”

तो हताश झालेला पाहून बिमला म्हणाली—“सुवराज! प्रेमाचें प्रतिफल कोणीं असेल तर तें आपण आपल्या तिलोत्तमेला पावें.”

तें ऐकून आशेच्या अंकुरावर जणुंकांहीं पाण्याचा थेंब पडला, तो बिमलाला म्हणाला—

“आज माझे मन ताळ्यावर नाहीं. खळबळ उडून गेली आहे या हृदयांत. मी एक गोष्ट सांगतो, करशील का! तूं जाऊन आपल्या मैत्रिणीला माझ्या मनाची स्थिति जाऊन कळव. एकदां फक्त एकदांच तिच्या दर्शनाचें भाग्य मला लाभेल का!”

“या विपर्याया माझ्या मैत्रिणीचें काय मत आहे, हें मी कसें काय सांगूं!”

“प्रत्येक वेळीं तुलाच कष्ट देण्याचा माझा विचार नाहीं व मला तें पसंत पण नाहीं, तरी तूं एकदां तिची व माझी या देवळांत भेट करून देऊं शकलीस तर मी

तुसे उपकार आजन्म विसरणार नाहीं.” देवळाबाहेर पडले असतील कीं तेवढ्यांत जगतसिंह म्हणाला.

बिमला म्हणाली—“पण हें कान वाटतें तितकें सोपें नाहीं. वाटेंत पावलों पावलीं धोका आहे. मी तरी वचन दिलें होतें म्हणून आले.”

“मंथारण किल्ल्यापर्यंत येण्यांत धोका नसेल तर मी बाबबास तयार आहे. मी कोठें तरी वाट पहात उभा राहीन. तूं तिलोत्तमेचें उत्तर घेऊन ये.” जगतसिंह म्हणाला.

बिमलाला तें ऐकून आनंद झाला. म्हणाली—“तर मग चलाच!” दोघे

देवळाबाहेर पडले असतील कीं तेवढ्यांत कोणीतरी बोलत असल्याची किंवा चालत असल्याची चाहूल त्यांना लागली. जगतसिंह चकित होऊन म्हणाला—“आपल्या बरोबर कोणीतरी येत आहे वाटतें!”

“नाहीं तर....” बिमला म्हणाली.

“हा आवाज कसला झाला! मला वाटतें कीं बाहेर उभा राहून कोणी तरी आपलें बोलणें ऐकत होता....” त्यानें संशयकणें बारी बाजूला न्याहाळून पाहिलें. पण कोणी अंधारांत दिसला नाहीं. दोघांनीं खेलेभराळा भक्तिपूर्वक नमस्कार केला व मंथारणाच्या

विमला एक दीर्घ श्वास घेऊन दुःखी आवाजात म्हणाली—“आपली शंका बरोबर आहे. पण परिचारिका म्हणून मला रहावे लागत आहे.”

ते उघड देतांना विमलाला फार वाईट वाटले हे ओळखून जगतसिंहाने त्या विषयी आणखी जास्त कांही विचारले नाही. विमलाच म्हणाली—“मी ते सर्व सांगेन पुढे कधी. आता नको. हो, पण हा आवाज कसला बरे! कोणी तरी पाठोपाठ येत आहे असे वाटते!”

पाठीमागून कोणी तरी येत असल्याचा आवाज खरोखरच येत होता. कोणाला ऐकू जाऊ नये अशातम्हने हळू पुटपुटण्याचा भास झाला. तोपर्यंत दोघे देवळापासून सुमारे एक मैल घेऊन पोचली होती.

“कोणीतरी आपला पाठलाग करित असावे!” असे म्हणत जगतसिंह पाईपाईने चार पावले पुढे गेला. हळूहळू बोलत दोघे क्षपाक्षप पावले उचळू लागली. दोघे मंदारण पोचली तोपर्यंत मध्यरात्र उलटून गेली होती. “इतक्या रात्री तू किडघांत काशी काय जाणार!” जगतसिंहाने कळणे शक्य नाही. तुला कसे काय कळले!” विचारले.

“तसे मिण्याचे कारण नाही. हे सर्व ओळखूनच मी घराबाहेर पडले होते.” विमला म्हणाली.

दोघे किडघाच्या मागील आमराईत पोचली होती. “ही आमराई पण निर्जन स्थान नाही. तुम्ही माझ्याबरोबर किडघांतच राबे, माझ्या मते.” विमला म्हणाली.

जगतसिंह कांही वेळ विचार करून म्हणाला—“तसे करणे बरोबर नाही. किडघाच्या अधिकाऱ्याच्या आज्ञेशिवाय किडघांत कसे पाऊल टाकू!” त्याने विचार केला, अकबराच्या राजकुमाराने चोरासारखा किडघांत प्रवेश केला तसे होईल हे.

“पण मी आहे ना बरोबर!” विमला म्हणाली.

“परंतु मला किडघांत घेऊन जायला तुला अधिकार कोठे आहे! तू परिचारिका आहेस असे समजून मी हा प्रश्न केला, असे नको समजूस.” खुराज म्हणाला.

विमला थोडा विचार करून म्हणाली—“मला अधिकार आहे की नाही हे कळल्याशिवाय किडघांत प्रवेश करणार नाही का?”

“नाही!” तो म्हणाला.

स्वावर विमलाने त्याच्या कामात कांही सांगितले व म्हणाली—“चला!”

इतक्यांत बागेच्या वाळलेल्या पाचोळ्यावर कोणी चालल्याचा आवाज ऐकू आला.

“पुन्हा तेंच....” विमला शंकित मुद्रेने म्हणाली.

“तू थोडी थांब वेथे. मी पाहून येतो.” असे सांगून जगतसिंह तत्काळ उपसून जिकडून आवाज आला तिकडे गेला. पण कोणी दिसले नाही. ती आमराई जोपासना न केल्यामुळे रानासारखी वाटत होती. कोणी लपून बसले असते तरी कळणे

Fullscreen

127

26 / 76

सकय नव्हतें. परंतु जगतसिंहाला एका ठेंबे झाडाच्या टोंकाला चांदण्याच्या उजेडांत दोन पगळ्या दिसल्या. झाडावर थोडें वर चढून त्यानें जवळ जाऊन पाहिलें व झाडावरून उतरून विमलाला म्हणाला—“दोन भाले मिळाले तर.....!”

“कां?” विमलानें शंकित होऊन विचारलें.

“त्यांच्या पगळ्या पाहून ते पटाण असावेत असें वाटतें. आपला पाटलाग करीत ते आले असावेत.”

विमलाला वाटेंत तडफडत पडलेला घोडा व पगडी आठवली. तर तुम्ही येथेंच थांबा किड्यांत जाऊन मी दोन भाले घेऊन येतें.” असें सांगून विमलानें किल्ली फाडून किड्याचा चोर दरवाजा उघडला. आंत गेली. चोर दरवाजा बंद केला आणि

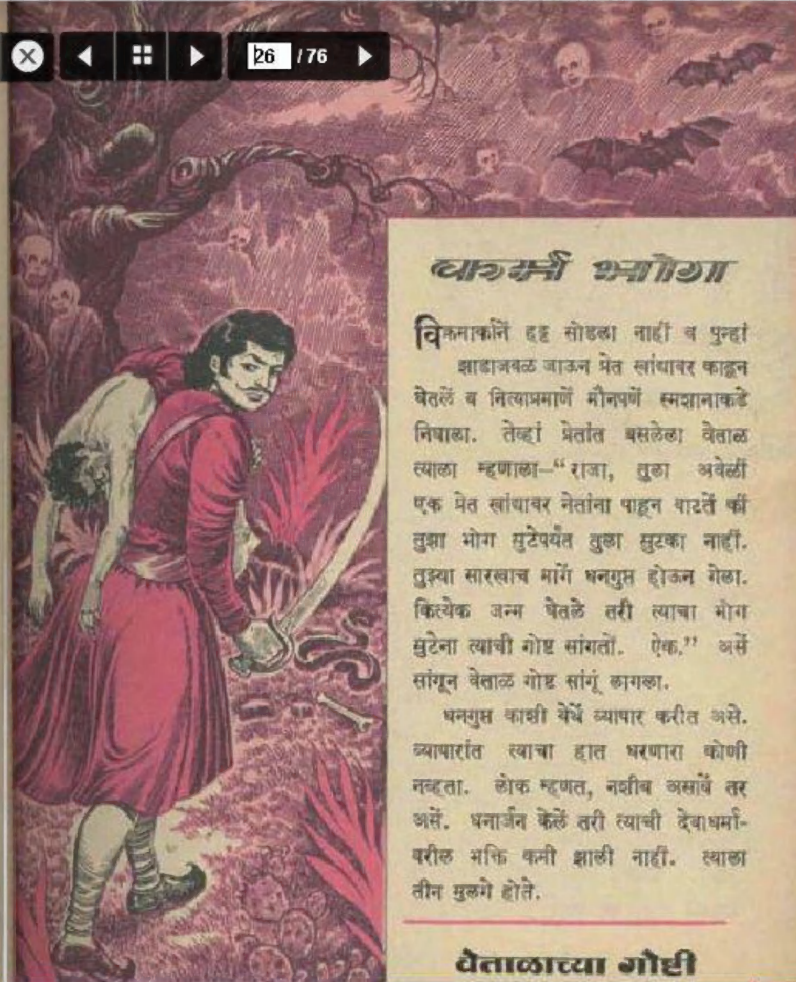
सक्कानें ठेवली होती त्या जागीं जाऊन तेथील अधिकाऱ्याला दोन भाले पावला सांगितलें.”

त्यानें विचारलें—“काय करणार!”

ती म्हणाली—“आज बीर पंचमी आहे ना! बीर माता होण्यासाठी मी व्रत केले आहे. कोणाजवळ बोलू नकोस!” विमला म्हणाली.

त्यानें दिलेले दोन भाले घेऊन ती चोर दरवाजा उपडून युवराजाकडे आली. पण धाईत द्वार बंद करायला बिसरली. त्यामुळे एक मोठें संकट ओढवले. बाहेर उभा असलेला एक सक्षम मनुष्य चोर दरवाजा उघडा पाहून आंत शिरला. कोणी जागा नव्हता. घोरत पडले होते सगळे. तो सरळ अंतःपुरांत जाऊन पोचला.

[उद्दे वाळ.]

वाक्य भोगा

विकनाकानें दह सोडला नाही व पुन्हां शाहजादवळ जाऊन भेत सांधावर काढून घेतलें व नित्यप्रमाणें मौनपणें स्मशानाकडे निघाला. तेव्हां प्रेतांत बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—“राजा, तुला अवेळी एक भेत सांधावर नेताना पाहून वाटतें की तुझा भोग सुटेपर्यंत तुला सुटका नाही. तुझ्या सारखाच मागे धनगुप्त होऊन गेला. कित्येक जन्म घेतले तरी त्याचा भोग सुटेना त्याची गोष्ट सांगतो. ऐक.” असें सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

धनगुप्त काही वेधे व्यापार करीत असे. व्यापारांत त्याचा हात धरणारा कोणी नव्हता. लोक म्हणत, नदीब असावे तर असें. धनार्जन केले तरी त्याची देवाधर्माबरील भक्ति कमी झाली नाही. त्याला तीन मुलगे होते.

वेताळाच्या गोष्टी

Fullscreen

127

28 / 76

एकदा हिमालयांतून परमानंद नांवाचा एक सिद्धपुरुष काशीला आला. धनगुप्ताने त्याला बोलावून त्याची पादपूजा केली. त्याची अट्टा व भक्ति पाहून त्या सिद्धपुरुषाने त्याला एकांतात बोलावून विचारले—“तुला या संसारसागरांतून तरण्याचा मार्ग हवा असेल तर मी सांगतो.”

धनगुप्त त्या सिद्धपुरुषाला नमस्कार करून म्हणाला—“जुवा! मी आपला फार आभारी आहे. मला या जगाचा मोह उरला नाही. मोक्षाचे दार तुम्ही माझ्यासाठी उघडले आहे. पण माझी मुले लहान आहेत.

स्वतःच्या पायावर उभी राहू लागली की मला मोक्षाचा मार्ग दाखविण्याची कृपा करावी. फक्त पांच वर्षांची मुदत मी मागत आहे.”

तो सिद्धपुरुष “पुन्हा पांच वर्षांनी येईन.” असे सांगून निघून गेला.

पुढे सहा महिन्यांनी धनगुप्ताला हृदयाचा विकार जडला व त्याच आजारात तो मरण पावला. मुले लहान होती म्हणून व्यापार-धंदा संभाळू शकली नाहीत. शेवटी त्यांना स्वतःचे राहाते घर देखील गहाण टाकावे लागले. तेव्हापासून तिघां मुलांनी बैलाची एक जोडी विकत घेतली व शेताची करंज लागले. शेताचीच्या कामाची त्यांना माहिती नव्हती. पण नशीब बलबत्तर म्हणून शेताचीच्या धंधात त्यांना पुष्कळ यश मिळाले. पोटापाण्याला तर कधीच उणीव भासली नाही.

पांच वर्षे लोटल्यावर तो सिद्धपुरुष वचन दिल्याप्रमाणे धनगुप्ताला भेटायला म्हणून आला. पण धनगुप्त अकाली मरण पावल्याचे ऐकून तो परत निघाला. तो बाहेर जात असता त्याची नजर सहज गोठ्याकडे गेली. तेथे त्याला एक बैल

दिसला, जवळ जाऊन त्याने त्या बैलाच्या अंगावर आपल्या कमंडळांतले थोडे पाणी शिंपडले व म्हणाला—“कायरे जुवा! आता सांगू का मोक्षमार्ग!”

तो बैल मनुष्यांच्या भाषेत म्हणाला—“जुवा! आणखी पांच वर्षांची मुदत द्या. मी नव्हता म्हणून मुलांच्या हातून कुडीचा धंदा झाला व शेवटी त्यांची जी दुर्बला झाली ती तुम्ही पाहताच आहां. शेतीचा धंदा तुकताच कोठे जमू लागला आहे. माझ्यामुळे त्यांना या धंधात थोडे फार यश येऊ लागले आहे. आणखी पांच वर्षे मी मदत केली तर त्यांचा हा धंदा मार्गाळा लागेल.”

“बरं तर मी पांच वर्षांनी येईन!” असे सांगून तो सिद्धपुरुष निघून गेला.

तो सिद्धपुरुष निघून गेल्यावर काही दिवसांनी तो बैल आजारी पडला त्याच आजारात गेला. मुलांना शेतीच्या धंधात तूट येऊ लागली. शेवटी शेत जमीन विकून ते गांवाबाहेर एक शोपडी बांधून राहू लागले. मोलमजुरी करून उदरनिर्वाह करू लागले.

पुन्हा पांच वर्षांनी तो सिद्धपुरुष आला. पण त्या वेळी तो बैल तेथे नव्हता व धनगुप्ताची मुले गांवाबाहेर शोपडी बांधून राहू

लागली आहेत हे ऐकून तो त्यांचा शोध काढीत त्यांच्या शोपडीजवळ गेला. त्या वेळी एक कुत्रा मुंकत त्या सिद्धपुरुषाच्या अंगावर आला. सिद्धपुरुषाने आपल्या कमंडळांतले थोडे पाणी त्याच्या अंगावर शिंपडून त्याला विचारले—“काय रे, निदान आता तरी मोक्षाचा मार्ग शिकून घ्यायला तयार हो!”

“आणखी पांच वर्षे थांबा! माझी मुले कष्ट करून चार पैसे मिळवतात व या शोपडीत आणून ठेवतात. पांच वर्षे निर्धनपणाने माझी मुले येथे राहली तर चार पैसे

बांदोबा

बांदोबा

पुरलेल्या धनाचे रक्षण करित आहे, तो धनगुप्ताच्या मुलांना म्हणाला—“अरे तुम्हांला मी एक जागा दाखवितो. त्या जागी तुमच्या बापायने सोन्याची नाणीं हंड्यांत घातून पुरतून ठेवली आहेत.” त्याने ती जागा त्यांना दाखविण्यावर त्यांनी ती जागा स्वतः काढली. त्यांना तेथे खरोखरच एक हंडा लागला. पण त्या हंड्यावर वेढोळ करून एक सांप बसलेला होता. त्यांनी सांपाला कुठळ फावळ्यांनी मारले. तेव्हा सिद्धपुरुषाने त्यांना अडविले व सांपावर कर्मडलांतले पाणी शिंपवून तो सिद्धपुरुष त्याला म्हणाला—“कायरे आतां तरी मोक्षाचा मार्ग दाखवू का ?”

अर्धे सुतप्तस्थित तो सांप मनुष्यांच्या भाषेत म्हणाला—“खबर दाखवा, महात्मन् !” सिद्धपुरुषाने त्याला मंत्र सांगितला. तो ऐकून सांपाने मान टाकली. धनगुप्ताचे मुलगे तो हंडा उचलून घेऊन गेले व त्यांचे दारिद्र्य त्या दिवसापासून नाहीसे झाले.

वैश्वर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला—“राजा ! एक शंका आहे माझ्या मनांत. सांपाहून कुठ्याचा जन्म, कुठ्याहून येताना

जमा होतील. कुत्रा मनुष्यांच्या भाषेत उतरला.

“बरं तर मी पांच वर्षांनी पुन्हां येईन.” तो सिद्धपुरुष म्हणाला आणि निघून गेला.

काही दिवसांनी तो कुत्रा आजारी पडून मेल्या. धनगुप्ताच्या मुलांनी जे मिळविले होते ते चोर चोरी करून घेऊन गेले. उपाशी मरण्याची वेळ आली बिचाऱ्यांवर.

पांच वर्षांनी पुन्हा सिद्धपुरुष आला तेव्हा त्याला फळले की पांच वर्षांपूर्वीच कुत्रा मेल्या. दिव्यदृष्टीने त्याला फळले की धनगुप्त सर्प योगीत जन्म घेऊन जमिनीत

Fullscreen

127

32 / 76

जन्म व बैराहून मनुष्य जन्म ज्ञान्त बरा नाही का ! पण त्याने मनुष्य योनीत मोक्षाचा मार्ग मागून घेण्या ऐवजी सर्पयोनीत तो मागून घेतला. पण असे का ! पाहून निकृष्ट योनीत कदाचित जन्म मिळेल या भीतीने ! की मुलांना धन मिळालेच आहे, आता ते सावलीने सुखी होतील, या मोठीची खात्री वाटली म्हणून ! या प्रश्नांची उत्तरे माहीत असून तुं दिली नाहीस तर परिणाम मुला माहीत आहेतच. तुझ्या डोब्याची शंभर छकले होऊन तुझ्याच पायांवर लोखंड लागतील."

त्यावर विक्रमार्क म्हणाला—“ धनगुहाचे मन पाळण्याचे कारण सर्पयोनीपक्षां निकृष्ट योनीत जन्म घ्यावा लागेल ही भीति नव्हती. त्याच प्रमाणे मुलांचे पुढचे आयुष्य सुखाचे होईल म्हणून त्याच्या मनाचे समाधान झाले होते. मुलांवरील प्रेक्षामुळे पण

त्याच्या मनात तो बदल झालेला नव्हता. याचे कारण अगदी निराळे होते. त्याच्या योनीत जन्म घेऊन व जिव्याची पर्वा न करितां मुलांची स्थिति सुधारण्याचा प्रयत्न करूनदेखील त्यांची विषडत वाढलेली स्थिति पाहून, मुलांची स्थिति सुधारणे मला शक्य नाही या मोठीची जाणीव झाल्यामुळे व मोठाचे शोषड बाजूला सरल्यामुळे त्याचे मन पाळटले. मुलांना त्याला ठार करण्यासाठी त्याच्यावर जे प्रहार केले त्यामुळे मोठाचे ते शोषड बाजूला सरून त्याचे होळे उघडले."

अशातच तेनें मीन भंग झाल्यामुळे वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला व पुन्हा शाळाच्या फांदीला लोंबकळू लागला.

[जे. कुमांवर शर्मा यांनी लिहिलेल्या मोठीच्या आधाराने.]

मंत्र मुग्ध

एका गांवी एक गरीब दोतकरी रहात असे.

दुष्काळांत त्याचे दोत जोडाड बडले. पोटापाण्याच्या सोयार्चे तो गांवोगांवी हिंडू लागला. पण त्याला मनासारखे काम कोठेच मिळाले नाही. त्याने विचार केला टीचनर पोटासाठी इतके काष्ठ सहन करण्यापेक्षा साधु जाई. बैराग्याचे दोत नेहमीच भरते. तो बैरागी झाला. तो एकदा हिंडत दुपारी विखांतीसाठी एका झाडाच्या सांबलीत बसला असता भीमू गांवाचा एक गरीब तरुण त्याच्या पाशां बहून म्हणाला—“ आपण सिद्धपुरुष आहा ! मी आपल्या सेवेला हजर झालो आहे."

“तुला पाहिजे काय ? सांगशील की नाही ?" बैराग्याने विचारले.

तो म्हणाला—“ काही नाही, आपण मला आपला शिष्य करून घ्या. आपल्या

संगतीत इह परलोक दोन्ही साध्य होतील."

ते ऐकून बैराग्याने विचार केला, आपलेच दोत भरायची मारामार, या शिष्याचे कोटून भरणार ! काही तरी थाप मारून गुटका करून घेतली पाहिजे. दूर त्याला एक हरिण दिसले. ते हरिण झाडाळा अंग घाशीत होते. त्याने भीमूला ते हरिण दाखवून विचारले—“ काय करते आहे ते !"

“ आपले अंग झाडाच्या बुंबाला घाशीत आहे ते." भीमू म्हणाला.

“ मला कळले तू कां घाशीत आहेस ते, मला कळले तू कां घाशीत आहेस ते."

असे तीनदा म्हणायला त्याने भीमूला सांगितले.

“ मला कळले तू कां घाशीत आहेस ते." भीमूने तीनदा म्हटल्यावर त्या

Fullscreen

127

X

◀

⋮

▶

34 / 76

म्हणायला सांगितलें भीमूने तसें म्हटल्यावर बैरागी म्हणाला—“मंत्रमुख करणारा हा एक मंत्र आहे. याचे नांव मृग मंत्र. याचा जप तुं नित्य करित राहाक्या तर तुला मंत्रमुख करण्याची शक्ति प्राप्त होईल. हा मंत्र मी आजवर कोणाकडे दिला नाही. तूं याचा उपयोग केलास तर तुला अखंड संपत्तीचा लाभ होईल.”

भीमू भक्तिपूर्वक बैराग्याला नमस्कार करून त्या मंत्राचा जप करित एका गांभीरीचला. ते एक राजधानीचे नगर होते. त्या गांभीच्या राजाला कितीक वर्षे मकस कैल्यानंतर पुत्रप्राप्ति झाली होती. त्या राजाच्या मंत्राचा डोळा गादीवर होता. राजा निपुणिक मेका तर आपल्याच हाती गादी येईल अशी आशा धरून तो बसला होता. पण त्याला निराश जावे लागले. त्याच्याच हातांत सर्व राज्यसुत्रे होती. कारण अवस्थ नसल्यामुळे राज्य कारभारांत राजाचे लक्ष नव्हते. पण जातां युवराजाचा जन्म झाला होता. राजाला व प्रजेला अर्थातच आनंद झाला. त्या दिवसापासून राजाचे लक्ष राज्य कारभारांत लागू लागले. कोठे जात आहेस तें.” अने तीनदां म्हणून प्रधानाच्या हातांतली सत्ता निवून

गेली. राजा जिवंत असेपर्यंत तो राज्य कारभार पाहणार व तो मेल्यावर युवराज अशी तुहेरी निराशा वाटल्यामुळे त्यानें तोड म्हणून युवराजाचा कांटाच दूर करण्याचे तत्वाची ठरविले. त्याहि पुढें जाऊन राजाचा कांटा प्रथम दूर करतां आला तर पहावे असा देखील एक विचार त्याच्या मनांत आला. त्यानें या कामावर राजाच्या न्हाण्यालाच नेमले. न्हाण्याला घेऊन दिले की राजा मेल्यावर मीच राजा होईन व तुला एक गादीवर देऊन तुझे दारिद्र्य कायमचे दूर करीन. त्या मोहाला बघी पडून न्हावी तें घोर कर्मा करायला तयार झाला.

म्हावी दुसऱ्या दिवशी राजवाल्याच्या बाहेर न्हाण्यांत बसून वस्त्रा पाजळ-विण्यासाठी दगडावर बाशीत असतां नेमका त्याच वेळीं भीमू त्या बाजूला आला. तोडानें मृग मंत्राचा जप चालू होता—“मला कळले तूं कां बाशीत आहेस. मला कळले तूं कां घाशीत आहेस. मला कळले तूं कां पाशीत आहेस.”

म्हाल्यानें तें ऐकले व दाबकून गेला. तो भीमूकडे पाहू लागला. भीमू मंत्राचे पुढील वाक्य म्हणू लागला—“मला कळले, म्हणून बाहेर आला. त्यानें न्हाण्याला

बैराग्यानें त्याला विचारले—“आतां तें काय करीत आहे?”

“आपल्याकडे पहात आहे.” भीमू म्हणाला.

“मला कळले तूं काय पाहतो आहेस?”

बैराग्यानें अने तीनदां म्हणायला सांगितलें व भीमूनें तसें म्हटल्यावर बैराग्यानें विचारले—

“आतां हरिण काय करीत आहे?”

“ते शाबाखावर विचून चालले आहे.”

भीमू म्हणाला.

बैराग्यानें भीमूला “मला कळले तूं

तूं काय पाहतो आहेस. मला कळले तूं काय पाहतो आहेस. मला कळले तूं काय पाहतो आहेस.”

म्हावी इतका वावरला कीं त्यानें आपली पोपटी उचलली व तेथून पाय काढण्याचा विचार करून उभा राहिला. भीमूचा मंत्र-जप चालू होता—“मला कळले तूं कोठें जात आहेस तें. मला कळले तूं कोठें जात आहेस तें.” तें ऐकून न्हावी भ्रम पडू लागला.

त्याच वेळीं राजा दाढी करून घ्यायला म्हणून बाहेर आला. त्यानें न्हाण्याला

बांदोबा

बांदोबा

पळतांना पाहिले व त्याला धरून आणायला सांगितले.

त्या गडबडीत भीमूचा मंत्रजाप बंद पडला व तो राजाकडे व न्हाव्याकडे पहात उभा राहिला. त्याने न्हाव्याला पळतांना व शिपाई त्याला धरून येऊन येत होते तेव्हा पाहिले. भीमूला हे माहीत नव्हते की न्हावी का पळाला ! त्याने चोरी केली की आपली काही अपराध हे देखील त्याला माहीत नव्हते.

राजवाक्यासमोर गद्दी जमा झाली. न्हाव्याने खरे खरे ते सांगून क्षमा मागितली. प्रधानाने अमरवदान म्हणून त्याला जे पत्र लिहून दिले होते ते देखील न्हाव्याने दाखविले व म्हणाला—“महाराज, आज कोट्टन दुर्बुद्धि झाली की मी हे कुवर्न करावला निपाळी होतो. पण देवाला ते

रुचले नाही व त्याने आ माणसाला पाठविले माझ्या हालचालीवर पाळत ठेवायला.” असे सांगून त्याने भीमूकडे बोट दाखविले व पुढे म्हणाला—“राजद्रोहाचा अपराध माझ्या हानून पडला नाही बाला कारण हाच मनुष्य !”

भीमूला ते सर्व कांही कळले नाही. राजाने त्याला जखळ बोलवून चवकशी केली की तू या न्हाव्याच्या मनांतली गोष्ट कशी काय ओळखलीस ? पण भीमूला त्यांतले कांहीच माहीत नव्हते. तो मूग मंत्र म्हणत होता एवढेच.

राजा स्मित करून म्हणाला—“कांही हरकत नाही. तुझा मुगमंत्र राजाचा जीव वाचविण्यास कारण झाला. म्हणून तुला कोट्टन दुर्बुद्धि झाली की मी हे कुवर्न मी एक जहागीर देतो.” असे सांगून राजाने भीमूला एक जहागीर लिहून दिली.

नाग जांवई

एका राजाचा मुलगा नव्हता म्हणून तो तपश्चर्या करू लागला. पण राणीला मुलगी हवी होती. तीदेखील तपश्चर्या करू लागली. एकदा राणी तुऱ्हा मनाने एकांत स्थानी हिंडत असता एका वाळक्या झाडाखाली बसलेली एक म्हातारी तिला म्हणाली—“महाराणी ! इतकी दुःखी कां दिसतेस ?” राणीने आपल्या दुःखाचे कारण निवेदन केले.

“तुला अपरमंत्र हवे असले तर मी मांगते तसे कर ! आज सूर्यास्त होताच आपल्या वागेच्या ईशान्य दिशेला जमिनीवर सोन्याची एक वाटी उघडी ठेवून दे. उद्यां सूर्योदयानंतर वाटी उचलून घ्या. तुला एक ल्हान रोपटे दिसेल. त्याला दोन डहाळ्या अक्षरीक. एका डहाळीला पांढरें व दुसऱ्या

डहाळीला तांबडें फुल दिसेल. तू पांढऱ्या फुलाच्या पाकळ्या लाक्यास तर तुला मुलगा होईल व तांबड्या फुलाच्या पाकळ्या लाक्यास मुलगी होईल. दोन्ही फुलांच्या पाकळ्या मात्र साडे नकोस.

राणीने मूळ म्हावे म्हणून म्हातारीने सांगितल्याप्रमाणे केले. दुसऱ्या दिवशी वाटी उचलून पाहली तेव्हा वाटीखाली एक रोपटे होते व त्याला तांबडें व पांढरें अशीं दोन फुले होती. तिच्या मुलगीच हवी होती, तरी पतीचे मन राखण्यासाठी तिने पांढऱ्या फुलाच्या पाकळ्या तोडून लाक्या. पण तिच्या लाल फुलाच्या पाकळ्या लाक्याचा मोह आवरला नाही.

पुढे राणीला दिवस राहाले. ते कळल्यावर राजवाक्यांत सर्वोस आनंद झाला. नऊ

Fullscreen

127

38 / 76

महिने पुरे झाले. राणी प्रसूत झाली. पुण मुलाऐवजी तिच्या पोटी एक सांप जन्माला आला. राणी पावसून गेली. तो सांप तेथून निवून गेला आणि एका विळांत शिरला. प्रसववेदना थांबल्या नव्हत्या व आश्चर्य म्हणजे राणीला एक मुलगा झाला. सांप जन्मल्याची गोष्ट कोणाच्या कळलीच नव्हती. सर्वांना वाटले की राणीला एक मुलगाच झाला.

अनेक वर्षे झोडली. राजपुत्र लहानाचा मोठा झाला. मुलगा बघात आलेला पाहून राजा त्याला बोलावून एक दिवशी म्हणाला—

“युवराज! आतां तूं विवाहयोग्य झालास. तूं स्वतःसाठी योग्य बहू पाहून लग्न करून ये.”

स्वामनाचें राजकुमार नोकरी बाहेर बरोबर घेऊन देशाटनास निघाला. तो कांहीं अंतर वाचून गेला असेल. त्याला झाडाच्या फांदीला बिल्ला घाबृत एक सांप फुत्कार सोडीत वाट अडवून उभा होता. युवराजाचा घोडा बिचकला आणि मामाच्या पायावर उभा राहून लोकाळू लागला. युवराज थोड्यावरून पडला नाही, एवढेंच.

“हे बघ भाजा विवाह झाल्यानंतरच तुझा विवाह होईल!” तो सांप मनुष्याच्या

भाषेत युवराजाला म्हणाला. राजकुमार फारच धावतून गेला व आपल्या अनुचरांसह राजवाड्यात परत आला. सांप जे कांहीं म्हणाला होता ते त्याने राजाला सांगितले.

राजा ते सर्व ऐकून आपल्या नोकरांना म्हणाला—“तुम्ही हे सर्व स्वतःच्या डोक्यांनी पहात उभे राहालात. त्या सांपाला मारून टाकू नये! जा आणि आतांच्या आतां त्या सांपाला मारून टाका.”

एवढेच राणी म्हणाली—“नको नको!”

नंतर राणीने प्रसवसमयी पडलेले सर्व वृत्त

सांगून त्या कालारीने तिला जे कांही सांगितले होते तेदेखील सांगितले व म्हणाली—“तो सांपच आपला पहिला मुलगा म्हणजे युवराज आहे. त्याचे लग्न करून दिल्याशिवाय चाकड्याचे लग्न करून देणें कतें सोमेल?”

ते ऐकून राजा कबाल धरून दुःखी मनाने एकांत जागी जाऊन बसला. दुसऱ्या दिवशी त्याने प्रवानाला बोलावून ह्मणजे देशाच्या राजाकडे निरोप पाठविला की त्याच्या मुलीला आपली सून करून घेण्याचा आमचा विचार आहे.

Fullscreen

40 / 76

सर्वांना वाटले की राजाका एकच एक मुलगा आहे. म्हणून त्या देशाचा राजा आपली मुलगी घाबला कवळ झाला. त्या देशाच्या रीतीप्रमाणे लग्नापूर्वी राजकन्या व युवराज यांची परस्परांची भेट करून देण्यासाठी एका खोलीत राजकन्येला पाठवून देण्यात आले. बराच वेळ झाला तरी कोणीच बाहेर येईना हे पाहून दार उघडून पाहिले तर राजकुमारीची फक्त बलेच जात दिसली. सांपाने राजकन्येला मिळले होते व नाहीसा झाला होना. पुढे काही दिवसांनी राजकुमार पुन्हा वधूशोभनास निघाला. तेव्हा

पुन्हा तो सांप आढवा येऊन त्याला म्हणाला—“हे बंध, मी तुला एकदा सांगितले. पुन्हा सांगतो. माझ्या विवाहा नंतरच तुझे लग्न होईल.”

राजकुमार घरी परतला. राजाने ते ऐकले व मनाला म्हणाला—“हा सांप किती राजकन्यांचा बळी घेणार आहे कोणास ठाऊक! दोन तीन राजकन्यांचे बळी सरोवरच सांपाने घेतले. राजाका काही सुचेलना. अगदी शेतकऱ्या उपास म्हणून राजा एका शेतकऱ्याकडे गेला व त्याला म्हणाला—“तुला पांच मुली आहेत. एका

मुलीचे लग्न तू माझ्या मुलाशी करून दे. तुझे सर्व दारिद्र्य मी काळामुळे नाहीसे करतो.”

तोपर्यंत राजाचा मुलगा म्हणजे सांप ही गोष्ट जगजाहीर झाली होती. डोळे मिटून कोण आपल्या पोटाचा गोळा सांपाच्या पुढे फेंकणार! शेतकरी म्हणाला—“महाराज! मला धनाचा मोह नाही. मी गरीब असलो तरी माझी मुलगी मला जड झालेली नाही.”

पण राजाने शेतकऱ्याचे पायच धरले. तेव्हा शेतकऱ्याने होकार दिला. शेतकऱ्याच्या मोठ्या मुलीचे लग्न सांपाशी

ठरले. दुसऱ्याच दिवशी शुद्धत पण ठेवण्यांत आला.

शेतकऱ्याच्या मुलीच्या मैत्रिणींनी दुःखी मनाने तिला निरोप दिला. ती एकटीच एका झाडाखाली हिंडत असता एका बाळकऱ्या झाडाखाली एक म्हातारी बसलेली तिच्या दिसली. त्या म्हातारीच्या तोंडात एक देखील दांत नव्हता. तिने त्या मुलीला विचारले—“बाळ, तू इतकी दुःखी का!”

मुलीने सर्व सरे सरे सांगून टाकले. ते ऐकून म्हातारी म्हणाली—“मी सांगले तसे कर. तू राजाका काही अटी घाल.

Fullscreen

127

12 / 76

वहा रेसमी परकर किवा झगे करून शेतकऱ्यांच्या मुलीने श्वातारीने सांगितल्याला सांग. खोलीत एक पिंप भरून तल्याप्रमाणे केले. सांभाळा त्या मुलीच्या खुन्याचे पाणी व एक पिंप भरून हूप व सांगण्याप्रमाणे सात वेळ कात टाकावी त्यांत वहा काट्या टेवायला सांग. तुला लागली. दोघटी त्याला अशक्य झाले तेव्हा खोलीत पाटवल्यावर सांभ तुला झगा मुलीने काटी घेऊन त्याला खूप शोडपून काढून फेंडून बायला सांगेल. तेव्हा काढले. सांभाळा लोळारोळ्या झाल्यावर तिने तू त्याला सांग, तू आपली कात टाकलीस त्याला काटीने उचळून दुधाच्या पिंपात तर मी झगा काढीन. तो कात टाकलीस टाकले. त्याबरोबर मदनाच्या पुतळ्या- व पुन्हा तुला झगा काढायला सांगेल. सारखा एक तरुण पुरुष पिंपात उभा तू पुन्हा त्याला कात टाकायला सांग. असलेला तिला दिसला. दोघे रात्रभर गण्या असे सहासत वेळ झाल्यावर त्याला मारीत खोलीत बसून होती. शेतकऱ्याच्या कात टाकणे अशक्य होईल. तेव्हा तू मुलीने घडलेले सर्वे वृत्त सांगितले. सर्वाना एक काटी घेऊन सांभाळा शोडपून काढ. आनंद झाला. राजाने आपल्या मोठ्या खुन्याच्या पाण्यात काटी भिजवून तू सर्व मुलाचे लग्न करून दिले व त्याचाच राज्या- काट्या पिजून आईपसैत त्या सांभाळा बघव. भिषक करून दिला. राजाच्या दुसऱ्या मुलाने सांभाळा लोळारोळ्या होऊन गेला म्हणजे आपल्या भावजयीच्या धाकट्या बहिणीशीच लग्न करून घेतले. सर्वे खुली झाले. तुली सुटका होईल."

0%

Fullscreen

127

X

◀

⏏

▶

44 / 76

कोळ्यासमोरच मुन्हाळा दिसेल. ते वाहण्या-
वर तुम्ही ते जगजाहीर करा.”

या यज्ञांत पुरोडाश नांवाचे विशिष्ट
पत्रात तुपांत भिजवून त्याची आहुती
दावयाची असते. अंगिरस पुरोडाशाची
आहुती देऊं झाला की अग्निष्वाळा
‘५....५’ करून आकाशापर्यंत पोचत.
धुराचे कोट असतं तें पसरले आणि त्या
धुराच्या बडबाडात एक विमान त्याला
जमिनीकडे उतरत असल्याचें दिसूं लागले.
यज्ञ संपूर्ण होण्याची वेळ आली तेव्हां तें
जमिनीच्या अगदीं जवळ आलेले दिसलें.

शेवटची आहुती देणेंच राहिलें होतें.

नेमके त्याच वेळीं एक चित्र आले.
अरण्यांत राहणाऱ्या अर्षांनीं व मुनींनीं आरु-
शांत पसरलेले धुराचे कोट पाहिले व कोटें
तरी यज्ञकार्य बाह्य असलें पाहिले असें
अनुमान करून ते त्याच अनुरोधानें आले.

यज्ञाच्या वेळीं वाटेला त्यानें याचें अस्ता
पत्रांत होता. यज्ञशेष त्याचा वाट्याला
देईल अशी त्यांची खात्री होती.
त्यासाठीं आर्षव्रण वगैरेची जबर नसते.
म्हणून चहूंकडून कुरी-मुनी आनंदानें
यज्ञस्थळीं आले. त्यांना येत असलेले पाहून

अंगिरसाच्या शिष्यांनीं ओरडून मुकला ती
वार्ता दिली.

“त्यांना पुढें येऊं देऊं नका! परत
जावला सांगा!” अशी मुखची आज्ञा
झाली. परंतु त्या गडबडीत पुरोडाश तुपांत
पुरा बुडवून शशिवायच त्याची आहुती
अंगिरसानें दिली. त्याशिवाय दुर्बिच झाल्या-
मुळें आहुती देताना म्हणायच्या मंत्र
देखील राहून गेला. ती चूक त्याच्या लक्षांत
आली नाहीं व विमान परत जाऊं लागलेलें
पाहून त्यानें उडी मारून विमानांत शिरण्याचा
प्रयत्न केला. तेव्हां विमानाचें एक टोंक

त्याच्या हाताला लागले तेंच त्यानें धरलें.
विमान कांही अंतर वर उडून आकाशांत
शिरल्या धावूं लागले.

विमानांत बसलेले देव अंगिरसाला
म्हणाले—“यज्ञ पुरा झाला नाहीं. म्हणून
मुला विमानांत बसण्याचा अधिकार नाहीं.”
“मी यज्ञ पुरा केला आहे! वास्तव
मला विमानांत बसण्याचा अधिकार पोंचला.”
अंगिरस म्हणाला. त्याच वेळीं शेवटच्या
पुरोडाशाच्या धुरांतून एक मूल निघालें व
तें विमानाच्या चारी बाजूला शिरल्या धावूं
लागले. त्याही बळकडी जमलेल्या कुरी

चांदोवा

Fullscreen

127

46 / 76

व मुनींनीं स्वाळा विचारलें—“तूं कोण ?” तें उत्तर दिव्वाशिबाच वर आकाशांत जाकें लागलें. इंद्र व बृहस्पती श्रोणांचे आवाहन करून मुनींनीं त्या भुताला लावीं जाणव्याचा स्वर केला, पण तें येईना. पण ज्यावेळीं मुनींनीं अग्निदेवाचे स्मरण केले तेव्हां मात्र तें भूत खाळीं आलें.

“मी पुरोडाश आहे. अग्निसाठींच माझा जन्म झाला आहे. मंत्र म्हणून यथाविधि माझी आहुती द्या. अग्निसानें चूक केली म्हणून मला हे रूप घ्याचें लागलें. अजून काहीं बिघडले नाहीं. यथाविधि मंत्र म्हणून आहुती दिव्वास यज्ञाचें फळ मिळू शकेल.” भूत म्हणालें.

पण एका मुनीला देखील तो मंत्र व यथाविधि माहीत नव्हता. विमान धरून खोबळट असलेला अग्निरस म्हणाला—

“मुनिभ्रष्टो ! मी सवेह मुक्ति मिळावी म्हणून हा स्वर केला होता. बाईत दोघटची पुरोडाशाची आहुती देतांना चूक झाली. पुरोडाशाच्या दोन्ही बाजूला तुम धावून व तो तुपांत बुडवून मी सांगितो तो मंत्र म्हणून आहुती द्या.”

कर्पांनीं व मुनींनीं अगदी तसेंच केले. अग्निवाळा पुन्हां वर आकाशापर्यंत पोचल्या. विमानांत बसलेल्या देवांनीं खरिरसाला त्याचा वज्र मोग झाला असल्याचे सांगितले. तुला सवेह मुक्ति मिळणें अशक्य. दिव्य देह धारण कर.”

अग्निरसानें अग्नीत जखी टाकली व त्याला दिव्य देह मिळाला. त्याला स्वर्गप्राप्ति झाली. पण त्याच्या बुद्धीमुळे व स्वार्थीपणामुळे सवेह मुक्ति मिळविण्याच्या मंत्रप्राप्तीस मर्त्यलोकांत कायमचा मुकला.

अकल पदरी पडती

मद्रदेशाचा राजा धर्मदत्त विवाहेची, कला-पोषक, बुद्धिमान व मेध्याच्या सल्ल्याने राज्य करणारा एक प्रजावत्सल राजा होता. एके दिवशी शौचमित्र नांवाचा एक चित्रकार त्याच्या दरबारी आला. त्याने राजाला उत्तमोत्तम चित्रांचे काहीं नमुने दाखविले. राजा धर्मदत्त त्याची ती कला पाहून इतका खुष झाला की त्याने पांच हजार बराह देऊन सर्व चित्रे ठेवून घेतलीं.

राजानें आपल्या कलेचा आदर केलेल्या पाहून शौचमित्राला धन्यता वाटली व आपले आभार व्यक्त करण्याच्या हेतूनें तो म्हणाला—“महाराज, आपण माझ्या कलेचा जो प्रेमावर केलात त्याबद्दल मी आपला थोर आभारी आहे. जातां आपणाजवळ एवढेच विनंति आहे. आपलें एक चित्र

कादण्याची फार इच्छा आहे. राजानें परवानगी दिली. शौचमित्रानें पंधरा दिवसांत राजाचे चित्र काढून तें सर्वांना दाखविले. सर्वांनीं त्याच्या कलेची स्तुति केली. धर्मदत्त राजाला तर अनिर्वचनीय आनंद झाला. म्हणाला—“शौचमित्रा ! आपला दरबारी चित्रकार म्हणून मी तुला नेमलों व दरमहा दहा हजार बराह तुला पगार नेमून देतो.”

“महाराज मी एक घेदेवाईक चित्रकार आहे. मी आपल्या कलेत नैपुण्य दाखविले तर त्यांत नवल नाही. बाहून जास्त विशेष....” बोलतां बोलतां तो मध्येच थांबला. राजाला आश्चर्य वाटले. म्हणाला—“बोल ! संकोच कसला ! तुला जें काहीं थोर आभारी आहे. जातां आपणाजवळ एवढेच विनंति आहे. आपलें एक चित्र

Fullscreen

127

X

◀

⋈

▶

48 / 76

▶

आला. बाजूच्या एका देवळाच्या ओठ्यावर एक म्हातारा बसला होता. त्याने उठून राजाला नमस्कार केला.

तो म्हातारा ओठ्यावर बसून कावळ्यांना खावला द्राणे टाकित होता. ते पाहून राजाने त्याला विचारले—“तुला कावळे जावडतात बाटले? हंस का नाही पाळीत? बरे तर मी तुझ्याकडे एक हंस पाठवून देतो. सगळे काय करतील त्याला?”

“बहिष्काने तो खरा हंस आहे की खोटा हे मीट पाहून बघून. खोटा निघाला तर नांवापुरता एक पंल सोडून बाकी पंल उपटून त्याला कापळा करून तुझ्याकडे पाठवून देईन.”

“तुला काही दिले तर ते पचविण्याची शक्ति आहे का?” राजाने विचारले.

त्यावर तो म्हातारा म्हणाला—“प्रवास लांबचा असेल तरच खाण्या पिण्याच्या पदार्थांचे माठोडे बांधून त्यांचे खागते.”

“मग त्याचे तू काय करतील?” राजाने विचारले.

“माठोळ्यात काही उरेल तर ना! ते तर केवळ रिकामे शाले असेल.” वृद्ध म्हणाला.

नंतर राजाने पुन्हा प्रश्न केला—“तुम्ही पर ठीक आहे ना?”

“माझ्या घरच्या भागवडी तुला कशाळा? सगळ्यांचे घर रिकामे झाले आहे, पक्वे ज्वलित देव!” वृद्ध म्हणाला.

तेव्हा राजा म्हणाला—“तुम्ही चतुर व सूत्र दितला! माझ्याजवळ दोन मणी आहेत. ते मला देता येणार नाहीत की कायता नाही. मला वाटले तुम्ही जसेच काही येणार नाहीत. त्या मण्यांनी दोन्ही दिशा तरी चालत असाल.”

प्रकाशित मात्र होतात.”

“तुम्ही पंतप्रधान! तुम्हाला त्याचा त्यावर तो वृद्ध म्हणाला—“ते शक्य अर्थ कळला नाही! तुम्हाला पंतप्रधानाच्या नाही! एका मण्यामुळे जेवढा प्रकाश होतो जागेवर नेहून फार दिवस झाले नाहीत.

म्हणून राहण्याची माशी इच्छा आहे.” राजाने प्रथम आपला प्रधान भीमंत याच्याकडे पाहिले व खुणेने सुचविले की तुम्ही मान्य करा. नंतर मोठ्याने म्हणाला—“प्रधान! आजपासून प्रधानाच्या जागी मी शौचमित्राची नेमणूक करित आहे.” प्रधान भीमंत राजाला नमस्कार करून व राजाज्या विरोधाचे मानू निघून गेला. दुसऱ्या दिवशी राजा फिरायला निघाला त्या वेळी त्याच्या बरोबर त्याचा नवीन पंतप्रधान शौचमित्र होता. धर्मदत्त त्याच्या बरोबर चालत चालत एका ओठ्याच्याकडे

Fullscreen

127

X

◀

⋮

▶

50 / 76

काढून ठेव. राहिजे तर सर्वे मिळून एक हजार कमी वेईन." इद म्हणाला.

शौचमित्र धरी गेला. चार हजार बराह एका पिढ्यांत माघून घेऊन आला व त्या इच्छा दिले. तेव्हा इद म्हणाला—"राजाचा पहिला प्रश्न होता, एक हंस पाठविला तर तू काय करशील त्याला?" मी त्याचे उत्तर दिले की "सरा आहे की खोटा हे मी प्रश्न पाहून वेईन. सरा नसेल तर त्याचे सर्वे पंख तोडून टाकीन. नांवापुरता एक राहून देईन." वर ते राहू दे, शेवटी कळेल.

दुसरा प्रश्न होता, काही दिसे वर पक्षू शकतील का? त्याचे उत्तर मी दिले, प्रवासांत ग्राण्याचे पदार्थ खाऊन न्यावेच लागतात. तिसरा प्रश्न होता, त्याचे तू काय करशील? त्याचे उत्तर मी दिले, गाढाच्या काही उरले तर ना! ते केव्हाच रिकामे होईल. दुसऱ्या व तिसऱ्या प्रश्नांचा व त्यांच्या उत्तरांचा अर्थ असा की उधार घेतलेली बुद्धि किती वेळ पुरणार? थवा-सतिस्त्व कदाच्या सामानासारखी आहे ती. आता चवथा प्रश्न "तुझे घर टीक आहे ना?" मी उत्तर दिले—"समोरचे घर रिकामे आहे." राजासमोरच पंतप्रधानाची जागा रिकामी

झाली वा गोष्टीचा त्यांत संकेत होता. राजाचा पांचवा प्रश्न दोन मण्यांविषयी होता. दोन मणी दोन डोळ्यांचे सूचक होते.

"आता पहिला प्रश्न घे. राजा हंस पाठवितो म्हणाला. तो हंस म्हणजे तू. मी मागितल्याबरोबर तू चार हजार बराह घेऊन आलास. तुझ्याकडे फक्त एक हजार उरले. हंसाचे पंख तोडून घेण्याचा अर्थ तुझ्या कडून घेतलेले चार हजार बराह व एक हजार तुझ्याकडे उरले तो तुझा नांवा-पुरता उरलेला वस." म्हणून आपण मूर्ख ठरलो हे ओळखून शौचमित्र राजाकडे गेला व म्हणाला—"महाराज! माझे डोळे उघडले. मी पंतप्रधानाच्या पदास अवोढ्य ठरलो आहे. ते आपण परत घ्यावे. सर्व प्रभांची जी उत्तरे त्याने त्या म्हातान्याकडून विचारून घेतली होती ती त्याने सांगितली.

राजाने विचारले—"सर्व प्रभांची उत्तरे देणारा तो म्हातारा कोण हे नाही का कळले तुला?" शौचमित्राने वकार दिला.

राजा म्हणाला—"ते सुद्धा एक कोडेच ठरले तर! त्याने तुला सांगितले की प्रभांची उत्तरे सांगणे व कोडी सोडवणे हा त्याचा धंदा आहे. म्हणजे बुद्धिबळावर त्याचे पोट अवलंबून आहे. तुझ्यासाठी पंतप्रधानाची जागा रिकामी करणारा तो बुद्धिमान धीमन्तच म्हातार्याचे सांग घेऊन तेथे बसला होता. हे शेंचटने कोडे मी उलगडले. म्हणजे तुझ्याजबळ असलेल्या एक हजार बराहांवर माझा अधिकार आहे!"

"होय महाराज! मी अवश्य वेईन! कारण पांच हजार बराह स्वर्ग करून एवढी अकल पदरी पडली हे काय थोडे शालं?" शौचमित्र म्हणाला.

म्हणून विचार करण्यासाठी एक दिवसाची मुदत देतो. तुम्ही विचार केलात तर कळेल अर्थ." राजा म्हणाला. शौचमित्राला काही कळले नाही. उवाडल्यावर तो त्या म्हातार्याच्याच धरी गेला. त्याला नेटून त्याने राजाजी जे सभापण झाले होते त्याचा अर्थ सांगायला विनंति केली.

इद म्हणाला—"सांगतो ऐक! प्रभांची उत्तरे देणे व कोडी सोडवणे हाच माझा धंदा आहे. प्रत्येक प्रभाचे उत्तर सांगितल्याबद्दल मोकदका म्हणून मला एक हजार बराह आपणजे पांच हजार बराह समोर

बांदोपा

परीक्षा फल

सिंध देशात मलयकेतु नांवाचा राजा राज्य करीत होता. त्याला एक मुलगी होती. तिचे नांव विनयमुखी. तिच्या अग्रतिम रूप्याची कीर्ति राजव्हर पत्तरीली. कित्येक राजकुमार तिच्याशी विवाह करण्याच्या हेतूने येऊ लागले. पण राजकन्येच्या मनासारखा एकदेखील निघाला नाही.

राजकुमारीने आपला पति निवडण्यासाठी एक परीक्षा ठेवली होती. आपला पति शूर, वीर व बुद्धिमान असावा या हेतूने तिने ती परीक्षा ठेवली होती. प्रत्येकाची तिने परीक्षा घेतलीच असे देखील नाही. प्रथम त्यांना बोलवून त्यांचे वय व सौंदर्य कळल्यानंतर परत पडल्यास ती त्यांची परीक्षा वेई. तिची ती परीक्षा थोडी विचित्र होती.

राजवाल्याच्या उत्तरेस एक उद्यान व त्याच्या उत्तरेस एक अरण्य होते. रबोत एक बाघ होता. तिच्याशी लग्न करण्याच्या हेतूने येणाऱ्या प्रत्येक तरुणाने त्या अरण्यातून यावयाचे व रानांतल्या बाघाला ठार करून त्या उद्यानात यावयाचे. त्या उद्यानात एक मयंकर पक्षी होता. तो पक्षी ज्या कोणाला उद्यानात प्रवेश करतांना पाही त्याचे दोन्ही डोळे फोडी. त्या पक्ष्याच्या हातांतून सुटून राजवाल्यापर्यंत पोचल्यावर एक चिखली खंदक पार करून यावयाचे. तो खंदक पार करून कोणी आल्यास राजकन्या स्वतःच्या हाताने पेला भरून पास धुवावला पाणी देणार. तेव्हा पाण्यात सर्व चिखल पुवून काढावयाचा. या एवढ्या दिव्यांतून जो मुरझित येईल

त्याच्याशीच राजकन्या विवाह करण्यास अरण्याच्या बाहेर बाहेरूनच तो एक फेरी तयार होती.

तिच्याशी लग्न करण्यासाठी कित्येक आले. काही बाघाच्या तोंडी नेले तर काहीना त्या पक्ष्याने ओपट्टे करून सोडले. त्यांतून स्वतःला वाचवून कोणी बाघाला ठार एका पेलावर पाण्यात चिखलाने भरवटलेले सर्व जंग तो कसे काय पुणार !

त्या विनयमुखी परीक्षेचे वर्णन नगावळीच्या राजकुमाराने ऐकले. त्याचे नांव प्रताप असे होते. तो सिंध देशाच्या राजधानीत आला. राजवाल्याच्या उत्तरेकडील त्या मयंकर

अरण्याच्या बाहेर बाहेरूनच तो एक फेरी मारून आला. तेव्हा त्याला कळले की ते अरण्य नैसर्गिक नसून कृत्रिम आहे. कारण अरण्याच्या चारी बाजूला कुंपण होते. कुंपणाचा एकच एक दार होते. त्याशिवाय ते अरण्य राजवाल्याजवळ होते. राजवाल्याजवळ कोण अरण्य बाहेर देणार ! म्हणून बाघ मुद्दा पाळीव असावा असा त्याने कयास काढला.

नंतर तो राजकुमारीला भेटला. त्याचे सौंदर्य व शरीरयष्टी पाहून राजकुमारीने त्या दिव्यांतून यावला परवानगी दिली. प्रतापने

Fullscreen

127

54 / 76

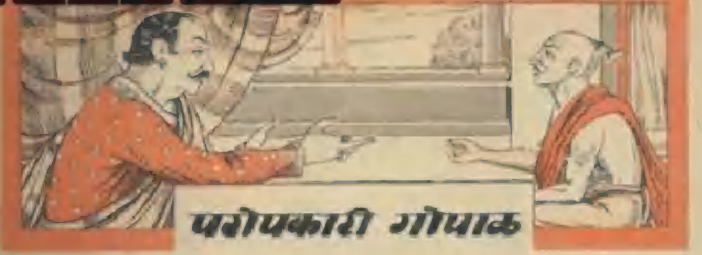
मनुष्याच्या जाळतीचे एक दोखंडी कवच तयार केले. ते घातल्यावर कवच असेल असे देखील वाटत नव्हते. नाक, कान, दोळे वगैरे पुढेहून माणसासारखेच द्योते. ते कवच घातत व मांस एका गोठ्यात बांधून घेऊन अताप उत्तरेकडच्या दाराने त्या अरण्यात शिरला. त्याच्या अंगावर तो बाप घातत आला. प्रतापाने मांसाचे ते मांसाचे द्याव्यासमोर ठाकले व कवच पाहत पुढे निघाला. बाप बांस साण्यांत गर्क होऊन गेला व अताप स्वतःचा कवच करून घेऊन उघडानात शिरला. भयंकर पक्ष्याने झडप मारली व कवचाला लावलेले झोळे काढून घेऊन निघून गेला. त्याने कवच फेकून दिले व अंतर्कात उतरून राजबाण्यात गेला. राजकुमारी पेडा भरून पाणी घेऊन आली. तेव्हा अताप म्हणाला—“राजकुमारी

दोन अदी पुण्या केल्या आहेत. म्हणजे दोन तृतीयांश कार्ये साधले आहे आता उरलेले एक तृतीयांश साधून देण्याची जबाबदारी तुझ्यावर आहे.”

“हा पेडामरून बाण्यांत सर्व विल्लू तुलाच खुजून दाखविला पाहिजे.” राजकुमारी म्हणाली.

“ठीक, मी तसेच करतो. पण बाण्याना एक बेंब देखील जमिनीवर पडता कामा नये. पाणी तुंच ओतावयाचे आहे. एक बेंबमर पाणी अदी साली जमिनीवर पडले तर प्रत्येक बेंबावर एक पाणमरून पाणी पावे लागेल.” तो राजकुमारीला म्हणाला.

“तू परीक्षेत उत्तीर्ण झाला आहेस. जा, आजून ओघोळ करून ये.” ती म्हणाली. तुझ्या दिवशी आटासाटाने दोघांचे लग्न झाले.

परोपकारी गोधाळ

गोवाळ त्या गांवात रहात असे त्या म्हणून तुम्ही मांगितले आहे ते ठीकच गांवाच्या पाटळाने आपल्या वराच्या आहे.” असे मांगून पाटळाने त्या तज्ञ आचार्यांत एक विहीर खणण्यासाठी एका माहीतगार मनुष्याला बोलावून विचारले—

“येथे पाणी लागेल का ?”

तो मनुष्य त्या जागेची पाहणी करून म्हणाला—“पाणीच काय बिचारता ! येथे चार सहा हात साली रक्तांडार आहे. पण

गजळस्त्रीची व नागाची पूजा करावी लागेल. एक महिना भर उपवास करावा लागेल.”

ते ऐकून गावाचा पाटील मनांतल्या मनांत खूप शाला. पण उघडपणे तो त्या तज्ञ माणसाला म्हणाला—“हा उपवास वगैरे कशास ! देवाच्या दयेने मला जेवढे मिळाले आहे ते मला आयुष्यभर पुरेल. येणाऱ्या

तें ऐकून पाटळाने तोंड उतरले. त्यांनी पिरीच्या कोकाना पुढे उपवागी पडेल. कधी उपवास केला नव्हता. भोजनावर त्यांचे

[धर्मनिधि]

[श्री. बा. पो. मोरे]

लगोच पाटलांना गोपाळ व त्याची बायको लक्ष्मी यांनी आठवण झाली. वत झाल्यावर त्यांना काही घाबे लागले तरी विशेष काही बिघडले नाही. असा विचार करून त्यांनी, काय ती व्यवस्था करून कळवितो असे सांगून भटजींना पाठवून दिले. नंतर ते स्वतः गोपाळच्या घरी गेले. म्हणाले—“गोपाळ ! हे बघ मी एका फार अगत्याच्या कामासाठी तुझ्याकडे आलो आहे. मग करशील ना माझ्यासाठी !”

“बोला ! अवश्य करीन !” गोपाळ म्हणाला.

“तू व तुझी बायको दोघांनी उपवास करावा व माझ्या घरी येऊन गजलक्ष्मी पूजन व नामपूजा करावी.” पाटील म्हणाले.

परोपकारी गोपाळ त्याला कवळ झाला. पुरोहित आले व त्यांनी घुडतें ठरविले. त्या दिवशी गोपाळ लक्ष्मीबरोबर पाटलांच्या घरी गेला व उपवास सुरू केला. महिनाभर शास्त्रीबुबांनी जे काही करावयाक सांगितले त्याप्रमाणे दोघांनी केले. पाटील रोज तिन्ही वेळ जेवत व शास्त्रीबुबांची कंदी होती. कारण दक्षिणा मिळे. पण लक्ष्मी

व गोपाळ मात्र निराहार व्रत करीत राहल्याने बातून गेले. गालफडे बसले व दोळे खोल गेले. व्रत संपल्यावर तांबूळ दक्षिणा देऊन पाटलांनी जोडप्याला निरोप दिला.

बिहीर खणण्याचे काम सुरू झाले. सहा हात खोल खणण्यासाठी जितक्या मजुरांची गरज होती तेबईच कामावर लागण्यात आले. त्यानंतर फक्त दोघांना ठेवून बाकीच्यांना काम पुरे झाल्याचे सांगून पाठवून दिले.

दोघां मजुरांनी खणण्याचे काम सुरू ठेवले. हातभर खणल्यानंतर पहार कशाला तरी लागली व ‘खणूण’ असा आवाज झाला. पाटील मजुरांना म्हणाले—“अरे लागले बरे का पाणी. आतां तुम्ही गेल्यांत तरी चालेल.” मजूर निघून गेले. नंतर पाटील स्वतः खणू लागले. आतून एक कोखंडी पेटी निघाली. ती रात्री उचळत येऊन पाटलांनी परीत नेली.

हाण्यासारखी त्यांनी ती उघडून पाहिली तेव्हा दोळे फड पादरे पडले. कारण पेटी फक्त गोखानी भरलेली होती. कोणीतरी छपून काही तरी खाऊंत व तुमचा कोठेतरी चूक केली दिसते आहे. ही चूक उपास मोडला त्याचे फळ नका भोगाचे शास्त्रीबुबांची असणे शक्य नाही. कारण लागत आहे.”

विशेष भेद पण होत. दिवसांतून तीनदा भोजन केल्याशिवाय त्यांचे भागत नसे. म्हणून त्यांनी विचारले—“भटजी, हा उपवास माझ्या हातून होईल म्हणतां !”

ते ऐकून भटजींना वाटले, दक्षिणा बुडणार. पाटलांनी हे व्रत केले तर आपले जन्माचे दारिद्र्य फिटेल. म्हणाले—“पाटील बुबा ! अहो, उपवास तुम्हीच केला पाहिजे असे नाही. हे व्रत आणखी कोणी जोडण्याने केले तरी चालेल. होय ! त्यासाठी होणाऱ्या खर्चाचे जोरें मात्र तुम्ही उचलले तर त्याचे फळ तुम्हांलाच मिळेल.”

जाणून बुजून चूक केल्याने त्यांना काही फायदा मिळणार नव्हता. गोपाळ व लक्ष्मी दोघांनीच चूक केली असणार, उपास मोडला असेल.

असा विचार करून पाटलांनी गोपाळ-कडे बोलावणे पाठविले व म्हणाले—“तुम्ही उपासाचे मुसतें दोंग केले होत. म्हणूनच सर्वनाश झाला. मी धाण्यासारखे इतके रुपये खर्च केले पण सर्व बाया गेले. तुम्ही लपून फक्त गोखानी भरलेली होती. कोणीतरी छपून काही तरी खाऊंत व तुमचा कोठेतरी चूक केली दिसते आहे. ही चूक उपास मोडला त्याचे फळ नका भोगाचे शास्त्रीबुबांची असणे शक्य नाही. कारण लागत आहे.”

Fullscreen

127

58 / 76

“सुन्ही हे सर्वे काय बोलतां आहां पाटील ! आम्हीबुवांनीं जें कोही सांगिल्लें तें सर्व आम्ही केलें. त्याचें फळ काय मिळणार होतें व काय मिळालें हे आम्हांका काय ठाऊक !” गोपाळ म्हणाला.

पाटलांनीं जास्त लपवाळपवी न करतां खडलेलें सर्व वृत्त सांगिल्लें. म्हणणाले— “या विहिरींत घनाच्चा जळोट सांठा मिळेल वा जारोनें मी एवढा सर्च म स्वदपट केली, एक पेटी मिळाली पण पहा, हिच्या माणकांच्या आगीं फलत दगड व गारगोठ्या मिळाल्या. पहा उषडून पाहिले तर.”

गोपाळनें पेटी उघडून पाहिली तर ती सोन्याच्या माण्यांनीं भरलेली होती. त्यानें पाटलांना सांगिल्लें. पाटलांनीं उषडून पाहिली तेव्हां त्यांना आंत दगड दिसले. पाटील रागच्या बरांत म्हणाले—“क्याडा !

तूं उपास खोटा केलास आणि वर पळा फंसवूं पाहतोस ! ही पेटी सोन्यांनीं भरलेली आहे तर उचलून घेऊन जा. मला नको ती गारगोठ्यांची पेटी.”

गोपाळ म्हणाला—“तुम्हांका नको असेल तर मी घेऊन जातो.” असें सांगून गोपाळ पेटी उचलून घेऊन गेला. त्यानें राजाका कळविलें की त्याका घनाच्चा एक मोठा सांठा सांपडला आहे तुमच्या राज्यांत सांपडलेलें तें धन आहे म्हणून मी खजिन्हांत पाठवूं इच्छितों. प्रजेच्या हितासाठीं तें धन लवें वनण्यांत यावें.

राजानें गोपाळच्या इच्छेप्रमाणें सर्व धन आपल्या खजिन्हांत ठेवून घेतलें व गोपाळला त्याच्या राज्यमन्त्रीपदक इनाम देऊन त्याचा सत्कार केला. तें ऐकून पाटलांचे डोळे उघडले.

युद्ध कांड

रावण अशोक वनांत पोचला तेव्हां सीता यावरून पळून गेले. सुग्रीव, हनुमान, रामाचाच विचार करीत बसली होती. आचपंत, अंगद वगैरे वानरवीर रणांगणावर लिच्या बारी बाजूला राक्षसिणी बसलेल्या पडले आहेत.”

होत्या. रावण जबळ घेऊन म्हणाला—“तूं तो एका राक्षसिणीका म्हणाला—“जा, ज्या रावाचा गर्भ करून इतका वेळ मला विष्णूजिच्याला ब्रीदावून घेऊन वे. येताना नकार देत राहिलीस तो रणांगणावर मरून रामाचें डोकें घेऊन यायला सांग.” विष्णु पडला आहे. विचारा वानरांचे एवढे मोठे विव्ध रामाचें डोकें व बाण घेऊन आला. सैन्य घेऊन लंकेच्या उत्तरी किनाऱ्यावर रावणाच्या आदेशाने त्यानें तें डोकें व बाण सीतेसमोर ठेवले.

होते तेव्हां मासा सेनापति प्रहस्त सैन्य समोर तें डोकें पाहून सीतेला तें रामाचेच घेऊन गेला आणि शत्रूसैन्यावर बाणवृष्टि डोकें वाटले व ती शोकाश्रू दाखूं लागली. कळून घोरत पडलेल्या रामाचें डोकें कापून तिनें कैकेयी मातेची निंदा केली. स्वतःची घेऊन आला. लक्ष्मण व उरलेले वानर निंदा पण करूं लागली. माझ्याशीं लग्न केला-

लंकेच्या दक्षिण तीरावर उतरला आहे. रावण आपल्या मंत्र्यांचा सल्ला घेण्यासाठी गेला आहे. त्याने ही सर्व मांडा केली आहे. ती पाहून उगीच जिवाचे बरे वाईट करून घेऊ नकोस."

तिकडे रावण दरबारात बसून आपल्या सेनापतींना सांगत होता—"रणवाघें वाजवा व राक्षसांचे सैन्य सज्ज करा. त्यांचा कारण सांगू नका."

रणवाघें बाजू लागल्यावर सीतेला ऐकू आली. तेव्हा सरम म्हणाली—"पाहिळीस रावणाची माया! तुला इकडे मय दाखवून की राम मेळा आहे, तिकडे तो युद्धाची तयारी करीत आहे. सैन्य युद्धाकड निघत आहे." ते ऐकून सीतेच्या मनाला धीर आला.

सरम सीतेला पुढे म्हणाली—"तुझी इच्छा असेल तर मी रामाकडे जाऊन तू येथे सुखरूप असल्याचे त्हाला कळवीन. बोल, मग जाऊ का?"

"तु माझी इच्छाच म्हणशील तर एक सांगते तें कर. रावण आता काय करतो आहे तें पाहून ये!" सीता म्हणाली.

सरम जाऊन आली व म्हणाली—"रावणाकड त्याच्या आईने व त्याचा एक

मंत्री अबिद्ध याने तुला सोडून घायला पुष्कळ समजावून सांगितले. पण रावणाने त्याच्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष केले. म्हणाला—"माण जाईपर्यंत मी सीतेला सोप्यास तयार नाही. तो आता आपल्या मंत्र्यांबरोबर बसून येवणा करीत आहे."

त्याच वेळी वानरसेना जवळ येत असल्याचा कळवेल ऐकू आला. तो आवाज ऐकून राक्षसांची तोंडे फड पांढरी पडली. रावणाच्या दरबान्यांनी वण तो आवाज ऐकला.

रावण आपल्या दरबान्यांना म्हणाला—"राम लंका पार करून आल्याचे व तो पार बराकमी असल्याचे ऐकून तुम्ही पाह-रल्यासारखे दिसता आहां!"

तेव्हा रावणाच्या आज्ञेनुसार माक्यावन्त नोवाच्या एका वृद्ध राक्षसाने रावणाकड समजावून सांगण्याचा शेवटचा प्रयत्न करून पाहिला. तो म्हणाला—"राजा! आपल्या-हून जो दुर्बल असेल त्याला आपल्या शक्तीचे मय दाखवून नमवावे. परंतु आपल्या-हून बलिष्ठतरांनी नमते घ्यावे अशी राजनीति आहे. आपल्या बाजूने अघर्म घडला आहे. म्हणून आपला पक्ष निर्बल झाला आहे. म्हणून रामाशी संघी करून घेऊन सीतेला

तु सोडावे यांत शहाणपण आहे. या युद्धाचे कारण सीता आहे. हे युद्ध तुझ्या हिताचे नाही. तुला अनेक बर प्राप्त आहेत व त्यांच्या बळाने तुला मरण येणार नाही. बरघाडीपूर्वी जन्मलेल्या देवांच्या व मानवांच्या विरुद्ध तुला ते बर मिळाले होते. परंतु त्यानंतर जन्मलेल्या मानवांच्या हातून आणि अस्त्रां-माकडांच्या हातून तुला बरण येणार नाही कशावरून! लक्षणेदेखील बरोबर दिसत नाहीत."

तो सल्ला ऐकून रावण जास्तच चिडला. तो म्हणाला—"माकडांबरोबर येणारा राम

बांदोबा

बांदोबा

स्वतः रावण उभा राहिला. विष्णूच्या अनेक राज्यास वीरांमधेच लंकेच्या मध्यभागी उभा राहिला.

लंका नगरीच्या रक्षणाची ही सर्व व्यवस्था विभीषणाने मंत्री पक्षीरूपाने घेऊन पाहून गेले. त्यांनी दिलेली वाहिनी विभीषणाने रामाला जाऊन सांगितली. रामाने लक्ष्मण, सुग्रीव, हनुमान, जांबवंत हत्वादि सहकारी वीरांशी संजणा केळी व लंकेवर कोटून व कक्षातढेने हडा करावयाचा हे ठरविले.

नील वानराका पूर्वकडील द्वारावर महस्त व त्याच्या अनुयायांशी युद्धाका पाटविण्यात आले. अंगदाला महोदर व महापार्श्व यांच्याशी दक्षिण द्वारावर युद्ध करण्यात रामाने पाठविले. हनुमान पश्चिमी द्वारावर गेला. उत्तर द्वारावर स्वतः रावण उभा आहे हे कळवयावरून स्वतः राम लक्ष्मणांनी तिकडे जाण्याचा विचार केला. लंकेच्या मध्यभागी असलेल्या सैन्याच्या समाचाराला सुग्रीव, जांबवंत व विभीषण यांना नेमण्यात आले.

रामाने सर्वांना असा नियम करून दिला की युद्ध करीत असता राम, लक्ष्मण, अंगद, मारुती, सुग्रीव आणि विभीषण यांच्याशिवाय इतर कोणी नवरूप घेऊन राहू नवे. सर्वांनी

बातर रस्त्यातच रहावे म्हणजे ओळखणे कठीण जाणार नाही.

असे ठरवून राम सुवेळ पर्वतावर बसला. लक्षाच्या घाटांवाट लक्ष्मण, सुग्रीव व इतर वानरवीर पण सुवेळ पर्वता वर बसले. तेथून त्यांना लंकानगरीचे दृश्य स्पष्ट दिसू लागले. लंकेच्या कोट्यावर राक्षसींवर उभे असलेले दिवत होते. त्यांना पाहून वानर सैन्याने रामाचा जयजयकार केला. त्याचवेळी सूर्योस्त झाला व पौर्णिमेचा पंधरा उगावला.

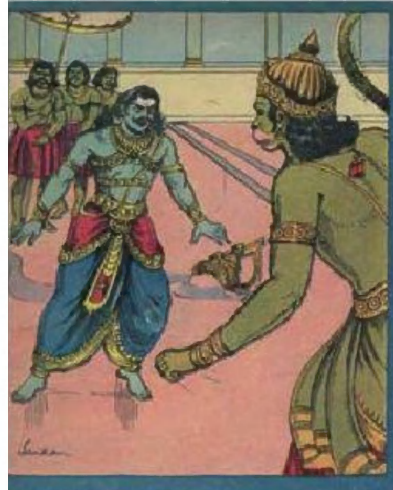
राम वगैरे वीरांनी सुवेळ पर्वतावरच ती रात्र काढली.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी वानर सुवेळ पर्वताच्या अरण्यांत फिरू लागले, सुवेळ पर्वतावरून विकृत पर्वतावर बसलेली लंकानगरी त्यांनी पाहिली. राम लक्ष्मण व वानरवीर लंकेचे सौंदर्य पाहून चकित झाले. लंकानगरीच्या मध्यमधुंवी इमारती, सोन्याचा कोट गोपुर वगैरे पाहून त्यांना आश्चर्य वाटले.

त्यांना त्याच वेळी रावण पण दिसला. लक्षाच्या डोक्यावर श्वेत छत्र होते. दोन्ही बाजूला चवऱ्या घेऊन दासी उभ्या होत्या. हिच्या भोल्यांनी मदवलेली रत्नानुषणे व जरीची बस त्याच्या अंगावर होती.

इतर सर्वांबरोबर सुग्रीव पण रावणाकडे बहात उभा होता. लक्षाच्या एकाएकी राग आला. एका क्षणात उडी मारून तो रावण उभा होता त्या गोपुरावर पोचला. रावणाचा त्याने जवळून कोषित मुद्रेने पाहिले. हवेत पुन्हा उडी मारली आणि रावणाच्या मुकुटावर पदप्रहार करून जमिनीवर घेऊन उभा राहिला. अर्धात रावणाचा तो अपमान अतुल्य वाटला. त्याने सुग्रीवाला धरून जमिनीवर बोटसारखे फेकले. सुग्रीव बोटसारखाच जमिनीवरून वर उडाला व हाथ मारून त्याने रावणाचा जमिनीवर पाडले.

Fullscreen

127

X

◀

⌘

▶

64 / 76

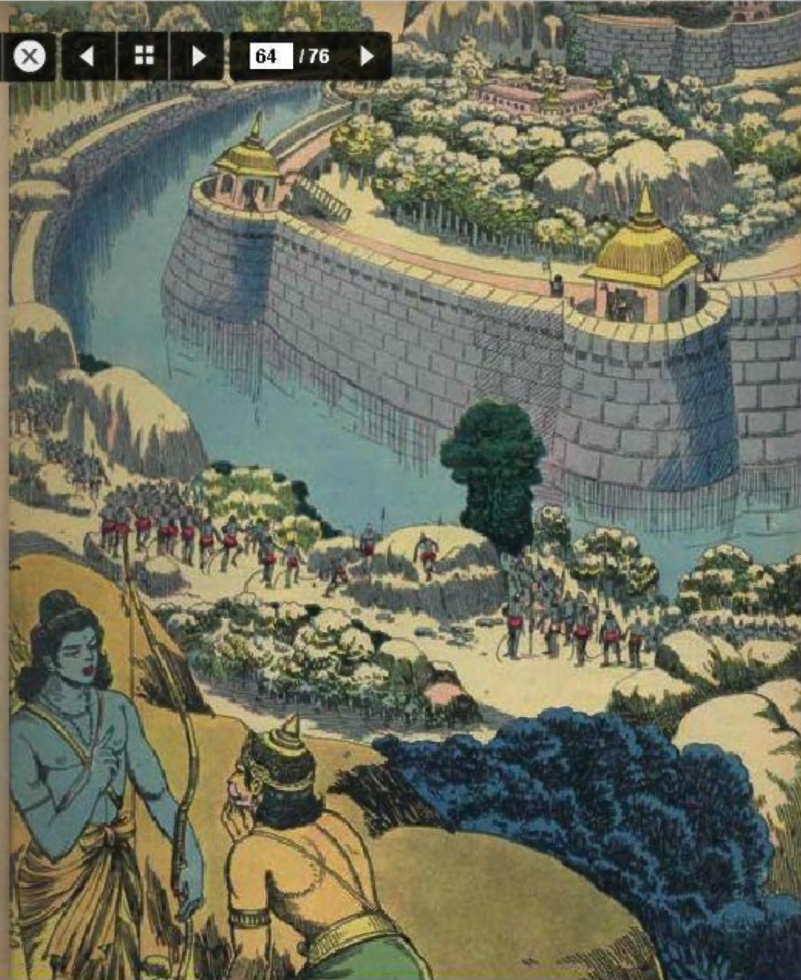
आमची सर्वांची जी दुर्गति झाली असती त्याचा विचार तू करायला हवा होतास.”

“तुझ्या बाबकोळा त्या साधवीला उचलून नेणाऱ्या त्या आततायी राक्षसाला पाहून मला माझा राग आवरला नाही, रामा !” सुग्रीव म्हणाला.

सुवेळ पर्वतावरून उतरून ते विकट पर्वताकडे वळले. वानरांनी लंकेला वेढा दिला. रामाच्या आज्ञेने ज्या द्वारावर ज्याला ज्याला नेमले होते ते सर्व आपआपल्या जागी जाऊन उभे राहिले.

तेव्हा राम अंगदाला बोलावून म्हणाला—

“अंगदा ! तू धीर आहेस, निर्भीक आहेस. तू सरळ लंकापुर्वीत उड्डाण करून जा. रावणाची समक्ष भेट घे व त्याला माझा निरोप सांग. “रावणा ! तू चोरासारखा येऊन सीतेचे हरण केले आहेस. तुला त्याचा दंड देण्यासाठी तुला काळ स्वतः माझ्या रूपाने बाहेर उभा आहे. तू आपल्या ज्या पराक्रमाने जोरावर सीतेला फळवून नेलेस तो तुझा पराक्रम मी पहायला आलो आहे. तू स्वतः सीतेला सोपवून शरण मागायला आलास तर मी उदार मनाने तुला क्षमा करीन. पण तू आपला हा

दोषांचे मलयुद्धच सुरू झाले. बराच वेळ हे युद्ध चालू होते. भर्गयुद्धात सुग्रीवाला विकर्ण तितकेंसे सोपे नाही हे कळल्यावर रावणाने मायायुद्ध करण्यास सुरवात केली. ते ओळखून सुग्रीवाने पुन्हा आकाशात उड्डाण केले. रावणाला वाटले की स्वारी सारंगी येईल. परंतु सुग्रीव राम उभा होता तेथे पोचला.

रामाने सुग्रीवाचे अभिनंदन केले व म्हणाला—“सुग्रीवा, तू राजा आहेस. अशी धाई केलीस तर कसे चालेल ! तुझ्यावरच तर आम्ही सर्वांची भीस्त आहे. समज तुझ्यावर काही संकट ओढवले असते तर

चांदोबा

Fullscreen

127

66 / 76

सोडला नाहीस, तर मात्र तुझा समूळ नाश करून लंकेचे राज्य विभीषणाला देऊन टाकीन. तुझे सहागार तुझ्या व तुझ्या प्रजेच्या सहाराळा कारणीभूत झाले आहेत हे तुला कळत नाही. तू पुढून करण्याचा निश्चय केला असशील तर पुढाळा तयार रहा."

अंगद शिष्टाईसाठी रावणाकडे गेला. त्याने उड्डाण केले व सरळ लंकाशहरात पोचला. रावण आपल्या अंतःपुरात आपल्या मंदीरादरी आदि बिंबांशी सज्जा करीत असतां अंगद तेथे गेला व रावणाच्या शेजारी जाऊन उभा राहिला. त्याने स्वतःची ओळख सांगितली व रामाचा निरोप जशाचा तसाच पोचता केला.

तो निरोप ऐकून रावणाला अनिवार राग आला. तो ओरडून म्हणाला—“घरा याळा आणि करा ठार!” चार राक्षस रावणाच्या

आजोने अंगदाला धरण्यासाठी धांवले. अंगदाने त्यांना जवळ येऊ दिले. ते जवळ आल्यावर त्याने त्यांना आपल्या बगलेंत धरले व तो रावणाच्या राजवाड्याच्या शिखरावर जाऊन उभा राहिला. त्याने उड्डाण केले तेव्हां राक्षस पटापट जमिनीवर आदळले व ठार झाले. अंगदाने शिखराला लाब मारली. तेव्हां ते शिखर तुटून खाली पडले. अंगदाने आपल्या नांवाचा उच्चार सर्व राक्षसांना ऐकू जाईल इतक्या उच्च स्वरांनी केला. नंतर तो रामाकडे गेला.

बानरांनी रावणाला येऊन सांगितले की वानर सैन्याने लंकेला वेढा घातला आहे. रावण ते वानरसैन्य पाहण्यासाठी आपल्या वाड्याच्या सर्वोच्च शिखरावर जाऊन उभा राहिला. बानरांचे अकाट सैन्य पाहून तो चकित झाला.

ध्रुव चरित्र

[२]

नंतर विष्णु आपल्या गरुडवाहनावर बसून मधुवनात आला. ध्रुवाने त्याला पाहून साष्टांग नमस्कार केला. देवाची पूजा केली करतात हे त्याला माहीत नव्हते. तो विचारात पडला. तेओळखून विष्णूने आपला हात ध्रुवाच्या डोक्यावर ठेवला. त्यामुळे ध्रुवाला अद्भुत वाक्शक्तीचा लाभ झाला व तो विष्णूचे स्तोत्र म्हणू लागला.

ध्रुवाची तपश्चर्या पाहून विष्णूने प्रसन्न मुद्रेने त्याला राज्यप्राप्तीचा वर दिला कि ध्रुव २६ वर्षे राज्य करील व सर्व ऐहिक सुखोपभोग करून नंतर त्रिलोकांत स्थिर अशा स्थानी नक्षत्ररूपे वास करील. सर्व देव व नक्षत्रमंडळ त्याला प्रशिक्षणा घातून त्याचा भुवनेत पिढ्याला व दोघी मार्ताना गौरव करतील. असा वर देऊन विष्णूने नमस्कार केला. ध्रुवाला हर्षावर बसवून

गरुडावर बसून वैकुंठ लोकीं प्रस्थान केले. अशा प्रकारे इच्छित फलप्राप्ति करून घेऊन ध्रुव घरी निघाला.

ती बातमी उत्तानपाद राजाला कळली. ती मंगळवार्ता आपणाच्या नोकरास मनमुराद पारितोषिक देऊन उत्तानपाद राजा ध्रुवाच्या स्वागतासाठी निघाला. त्याच्या दोघी राज्या सुनीति व सुरुचि उत्तमला बरोबर घेऊन निघाल्या.

नगराबाहेर त्यांना समोरून ध्रुव येत असलेला दिसला. उत्तानपाद लगेच रथातून उतरला. मुलाला मिठी मारून त्याने आपल्या आमंदाश्रूनी त्याला जुणुं कांही स्नानच घातले. ध्रुवाने पित्याला व दोघी मार्ताना गौरव करतील. असा वर देऊन विष्णूने नमस्कार केला. ध्रुवाला हर्षावर बसवून

Fullscreen

127

X

◀

⏏

▶

68 / 76

▶

वेण्यासाठी उतावीळ होत गेले. त्याने त्या प्रमाणे समुहर्ष पाहून धुवाचा राज्याभिषेक केला व स्वतः वानप्रस्थाश्रम ग्रहण केला.

धुवाने राजा शुंशुमार याच्यामुली भगी व इला यांच्याशी लग्न केले. भगीपासून त्याला कल्प व वत्सर अशीं दोन मुले झाली. इलापासून उत्कल नांवाचा मुलगा व एक मुलगी झाली.

उत्तम विवाह होण्यापूर्वीच रानांत शिकारीला गेला असता एका यक्षाने त्याचा वध केला. त्याची आई सुरुचि त्याच दुःखाने मरण पावली.

यक्षाने आपल्या भावाचा वध केल्याची बाती ऐकून धुवाला राग आला व त्याने अलकापुरीवर स्वारी केली. नगराबाहेर पोचताच त्याने शंख वाजविला. तो ऐकून यक्ष ससैन्य आपल्या राजधानीबाहेर पुढास आला. यक्षराजाच्या सैन्याने बाणवृष्टि केली, परंतु त्याला न जुमानता धुवाने त्याचे उत्तर म्हणून द्विगुणित उत्साहाने बाणवृष्टि केली. यक्ष टिकाव न घेऊन झकल्यामुळे मार्ग फिरला.

धुवाने नगरांत प्रवेश केला. त्याला त्यावेळी मनस्वी आनंद झाला. परंतु त्याच वेळी समुद्राचा आवाज होतो तसा आवाज

झाला. पाहता पाहता आकाश भस्माच्छादित झाले. बिजा चमकू लागल्या. आकाशांत धुळीचे लोट दिसू लागले व रक्तवृष्टी होऊ लागली. त्या पाटोपाट धडं व शबू आकाशातून जमिनीवर पडू लागली. आकाशांत पर्वतासारखे कांही तरी दिसू लागले व मस्तरवृष्टी होऊ लागली. हे सर्व झूजे टाकलेले मायात्मक आहे असे समजून धुवाने नारायणास्त्राचा प्रयोग केला. त्याबरोबर माथा नष्ट झाली व युद्धाचे अनुवायी शुभ पडू लागले. परंतु धुवाने त्यांचा क्षणापांत संहार केला.

तेव्हा धुवाचा आज्ञा स्वयंश्रव याने येऊन उपदेश केला—“धुवा, वाळा! क्रोध हे पापाच मूळ होय! म्हणूनच तू निर्दोष गुणांचा संहार चालविला आहेस. तुझ्या भावाचा वध एकाने केला होता. पण तू अनेकांचा वध केलास. आपल्या वंशाला कलंकित करू नकोस. जा, कुबेराला नेटून त्याची मैत्री संपादन कर!”

ते कळल्यावर कुबेर स्वतः यक्ष किन्नर आदिकांसह धुवाला भेटायला आला. कुबेर म्हणाला—“तू क्रोधाचा त्याग केला आहेस हे ऐकून आमच्या मनाचे समाधान झाले

राजधानीत नेण्यांत आले. जागोजागी नोरणे बांधलेली होती. केल्याचे खांब पुरलेले होते. सीमास्पृश्वती स्त्रियांनी त्याला ओंबाढले. राजधानीमर दिवाळीसारखी रंशणणई करण्यांत आली. लोक धुवाच्या मिरवणुकीवर पुष्पवृष्टि करीत होते. नागरिक स्त्रियांनी जागोजागी धुवाला ओंबाढून त्याला आशीर्वाद दिला. धुवाचा त्यावेळी जो सत्कार झाला तो पाहून त्याच्या दुःखी मातेच्या डोळ्याचे पारणे फिरले.

पुढे उत्तानपाद वृद्ध होत गेला तसतसे त्याचे मन धुवाला राज्य देऊन वानप्रस्थाश्रम

आहे. यांनी तुझ्या भावाचा वध केला ही कल्पना सुकीची आहे. विचित्रित्वित जसे असते तेंच घडले आहे. तूं आतां मनशांत करून घरी परत जावेंस यांतच सर्वांचे हित आहे."

याप्रमाणें ध्रुव कुबेराशीं सल्लय करून घरी परतला. बीस हजार वर्षे राज्यकरून त्यानें वानप्रस्थ आश्रमांत प्रवेश केला. ब्रह्म-काश्रमी मंदारिणीच्या काठी आश्रम बांधून तो राहूं लागला. तेथें तो समाधिस्थ असतां आकाशांतून एक दिव्य विमान उतरलें. तें विमान ध्रुवाला घेऊन जाण्यासाठीं विष्णूनें पाठविलें होतें. विष्णूचे नीलशरीरधारी दूत नंद व सुनंद घेऊन आले होते.

ध्रुवानें त्यांना नमस्कार केला. ते ध्रुवाला म्हणाले—“तूं पांच वर्षांचा होतास तेव्हां तूं तपश्चर्या केली होतीस. त्यावेळीं तुला

ज्या विष्णूनें वर दिला होता त्याच्याच आज्ञेनें आम्ही आलों आहों. तुला जें स्थान देण्याचें ठरलें आहे तें तुझ्या पूर्वजां-पैकीं किंवा सप्तपैपेकीं एकाला देखील लाभलें नाहीं. तेथून सूर्य, ग्रह व अर्यधे नक्षत्र मंडळ तुला प्रदक्षिणा घालीत असलेले तुला दिसेल."

तें ऐकून ध्रुव विमानांत बसला व म्हणाला—“मी आपल्या आईला या दुःख-सागरांत लोटून कसा काय जाकें?"

तेव्हां विष्णूच्या दूतांनीं त्याला आकाशा-तून एक दिव्य विमान उतरतांना दाखवून त्यांतून त्याची आई स्वर्गलोकां जात असलेली दाखविली. हे दृश्य पाहून त्याच्या मनाचें समाधान झालें आणि तो त्या दिवसापासून विष्णूनें नेमून दिलेल्या स्थानीं ध्रुवमंडळांत जाऊन वास करूं लागला.

३५. कांचन जंगा

नेपाळ व सिक्किम राज्यांच्या सीमेवर कांचन जंगा शिखर आहे. सिक्किमचे लोक त्याला "देवनिवास" म्हणतात. गौरीशंकर म्हणजे एव्हरेस्ट के-२ च्या सर्वोच्च शिखरापेक्षा याच शिखराचा नंबर सापटी (२८,००५ फुट). १९५५ मध्ये कोही ज्योतिष गिर्जादोही हे शिखर चढून गेले. तेव्हा सिक्किमच्या महाराजांच्या द्रष्टेवरून त्यांनी शिखरावर पाच ठेवला नाही. फक्त पांच फुट सोडून तेथूनच ते परतले.

